

Magma pm

**DEN OBLIGATORISKA
SVENSKAN I FINLAND**
- e n h i s t o r i s k a n a l y s

Erik Geber

magma

Den obligatoriska svenskan i Finland – en historisk analys

Utgivare: Finlands svenska tankesmedja Magma
www.magma.fi

Magma pm 1
2010

Tryck: Oy Nord Print Ab
Form och layout: Oy Nord Print Ab

ISBN: 978-952-5864-14-4 (webbversion)

Magma-publikationer
ISSN: 1799-3814

Den obligatoriska svenskan i Finland

En historisk analys

Erik Geber

Innehåll

Inledning	7
De historiska och språkpolitiska rötterna	9
Det andra inhemska språket i läroverken och folkskolorna	12
Tillkomsten av det nuvarande språkbliatoriet i grundskolan	16
Konsekvenserna av grundskolereformen och senare timfördelningsbeslut (1975–1994)	27
Språkbud och tvåspråkig undervisning	29
Språkdebatten i riksdagen 1990	31
Svenskan och finskan i gymnasiet och i studentexamen	37
Svenskan (och finskan) i yrkesutbildningen	45
Språkraven i högskolorna och den s.k. tjänstemannasvenskan/-finskan	48
Några utvecklingsprojekt och timfördelningsförslaget våren 2010	51
Sammanfattande diskussion	53
Suomenkielinen yhteenveto:	
Toisen kotimaisen kielen opetus Suomessa	63
Noter	71
Litteratur och källor	77

Inledning

Syftet med denna artikel är att, på uppdrag av tankesmedjan Magma i Helsingfors, klarlägga uppkomsten av och motiveringarna för och emot den obligatoriska undervisningen i det andra inhemska språket i Finland, särskilt undervisningen i svenska i de finska skolorna. Artikeln handlar alltså om bakgrunden till läroämnets ställning i läroplanerna, en ställning som även i internationellt perspektiv är ganska sällsynt.¹ Frågan har aktualiserats bl.a. av de krav den fortgående reformen av kommun- och servicestrukturen och den nya statliga regionalförvaltningen ställer på tjänstemännens kunskaper i nationalspråken. Därtill kommer EK:s (Näringslivets centralförbunds) senaste språkbehovsundersökningar och några politiska partiers färskaste ställningstaganden till den obligatoriska skolsvenskan, bland dessa – som en intressant nyhet – också till den obligatoriska svenskan i högskolornas grundstudier (avsnitt 10 nedan). Typiskt nog har, trots nationalspråkens juridiska likställighet, just nu föga sagts om finskan i de svenska skolorna,² fastän denna som läroämne är äldre (avsnitt 2) och nog berördes när det nuvarande obligatoriet i läroplikten både skapades och ifrågasattes 1967–68 och 1990, samt i debatten om valfriheten i studentexamen 2004 (avsnitt 9).

Särskild uppmärksamhet ska enligt uppdraget fästas vid argumenteringen för och emot den obligatoriska skolsvenskan under olika tider. Avsnitten 3 och 6 är därför ganska långa. Undersökningen, eller kanske rättare sagt översikten, som har utarbetats i juni, september och oktober 2010, kompletterar och fördjupar till vissa delar tidigare forskning samt även Utbildningsstyrelsens kommande nationalspråksutredning, där författaren har medverkat. Arbetet sammanfaller också med rapporteringen av vissa riksomfattande utvecklings- och utvärde-

ringsprojekt, som uttryckligen gäller det andra inhemska språket, till de delar dessa tills vidare kan ges offentlighet (avsnitt 10).

Eftersom artikelns syfte inte i första hand är rent vetenskapligt, diskuteras inte här i början mera ingående forskningsläget i frågan, utan det som tidigare sagts i frågan (även) på vetenskaplig nivå får småningom framgå av diskussionen i texten, av notapparaten och källförteckningen. Översikten bygger dels på de skolhistoriska verk och artiklar som publicerats av de främsta av de höga skolchefer, senare skolhistoriker, som själva var med i svängarna: Gösta Cavonius (1978), Urho Somerkivi (1978) och Veli Nurmi (1989), samt på några rapporter av finska forskare, som sysslat med det som de kallar språkprogrampolitik eller språkplanering, främst Nikki (1989, 1992 och 1993), Piri (2001) och nyligen forskarna i det s.k. Kiepo-projektet (se not 54). Som komplement till deras publikationer har genomgåts några *primärkällor*, främst kommittébetänkanden, riksdagsurkunder och -protokoll från de kritiska tillfällen då det gällt att fatta nationella beslut i frågan. För åren 1990 och 2004 kan jag i viss mån också relatera källorna till egna erfarenheter. Litteraturen och de officiella källorna har kompletterats med några glimtar ur mediedebatten, till de delar den inte tidigare är dokumenterad, t.ex. i Hufvudstadsbladets pamflettskrift 1968 och, för debatten om ”tvångssvenskan” 1990, i en rapport av Herberts och Landgårds (1992). I slutet anknyts i någon mån också till den nu, sommaren och hösten 2010, pågående debatten. Om mediedebatten kan allmänt sägas, att den till största delen bara avspeglar och upprepar den officiella beredningen och debatten i de beredande organen och riksdagen men lyfter fram vissa sidor av den och ger en djupare förståelse för myndigheternas handlande.

1. De historiska och språkpolitiska rötterna

Undervisningen i det andra inhemska språket i Finland har mycket långa och sega historiska rötter. Ända fram till sekelskiftet 1900 var ju svenskan det dominerande skol(bildnings)språket och – i förtrycksperiodens slutskede vid sidan av ryskan – också det enda officiella språket, dvs. myndigheternas språk. Det berömda språkreskriptet av år 1863, det som Snellman fått äran av, var ett förfinskingsprogram som kunde förverkligas bara småningom, för rättsväsendets del genom olika dekret under 1880-talet, för den övriga statsförvaltningens del genom språkförordningen 1902, som också hade med ryskans ställning att göra.³ Den högre skolbildningen och forskningen började bli tvåspråkig eller helt finsk först sedan de första årskullarna som hade gått i finska läroverk avlagt studentexamen och nådde högskolorna omkring sekelskiftet 1900.

Den språkpolitiskt avgörande händelsen var lantdagsreformen 1906. I och med ståndsrepresentationens utgång förlorade nämligen det svenska partiet (SFP:s föregångare) och andra svensksinnade definitivt sin ställning som ledande grupper i lantdagen. De svenska positionerna blev klart defensiva, såväl politiskt som ekonomiskt och kulturellt. Egentligen stod ju den s.k. andra språkstriden på 1930-talet konkret kring detta: fennomanernas strävande efter en total förfinskning framför allt av Helsingfors universitet, som uppfattades som den nationella odlingens och den fosterländska andans främsta fäste. De svenskspråkiga, som hade kommit i underläge efter lantdagsreformen, försvarade å sin sida, som de uppfattade det, den hävdvunna svenska eller tvåspråkiga materiella och andliga odlingen inklusive lärostolarna vid Helsingfors universitet. Det (gamla) svenska partiet hade dock i den första språkstriden i viss mån fläckt sin sköld, genom att blint

kämpa för ”de svenska privilegierna” redan i ståndslantdagen samt genom att envist bita sig fast i överläget i undervisningen i läroverken, yrkesskolorna och universitetet.⁴

Här är emellertid inte platsen att gräva djupare i de gamla språkstridsfrågorna; de utreddes objektivt och grundligt redan i språkfredskommitténs betänkande (KB 1945:1). Ur svensk synvinkel hade de tidigare behandlats bl.a. av Arvid Mörne (1927) och Axel Lille (1921), ur finsk synvinkel bl.a. av L.A. Puntila (1944). Även i Sverige väckte redan på 1930-talet språkstriden i Finland ett visst intresse (Björn Collinder, 1935). Den senare språkstriden på 1920- och 1930-talet, som konkret främst gällde lärostolarna vid Helsingfors universitet, har behandlats bl.a. av Lauri Karvonen i SFP:s hundraårsjubileumsskrift (2006).

Attityderna i språkfrågan i Finland har sitt ursprung i 1800-talets nationalromantiska tänkande, som i Finland fick sitt främsta uttryck i J.V. Snellmans och det gammalfinska partiets program, dvs. i drömmen om *en egen finsk nation på språklig grund*.⁵ Den svenska motreaktionen på denna strävan genom A.O. Freudenthal m.fl. var ett utslag av samma tanke: ingen kan eller skall ta ifrån någon hans eller hennes modersmål och den däri grundade kulturen och identiteten.⁶ Enligt svekomanernas efterföljare, de som fortfarande gärna tar ordet östsvenskhet i sin mun, t.ex. Höckerstedt (2006), måste därför alla försök att utplåna eller marginalisera ”det svenska elementet” i Finland motarbetas till varje pris och det svenska språket och den svenska kulturen i Finland hållas så rena som möjligt från finskt inflytande. Betydande delar av den svenska intelligentian förstod och accepterade dock redan på 1800-talet den fennomanska rörelsen; många t.o.m. övergick till att främja dess mål vid sidan om eller i stället för det svenska språket och den svenska kulturen i Finland. På motsvarande sätt fanns det bland fennomannerna på 1920-talet en balanserad falang, som ingalunda ville utplåna svenskan i Finland, endast stärka och ut-

veckla finskan. Annars skulle språklagstiftningen inte ha lyckats och en kompromiss i stridsfrågorna aldrig ha kunnat uppnås.⁷ De deviser och stereotyper som myntades under språkstriderna lever ännu i viss mån kvar på sina håll i ’folksjälens djup’, likt slöa stridsyxor som vid behov tycks kunna grävas fram och slipas upp.⁸

2. Det andra inhemska språket i läroverken och folkskolorna

Uppkomsten av finska och svenska som ett eget läroämne i de gamla läroverken hänger samman med finskans utveckling till ett västerländskt bildningsspråk. Ända fram till sekelskiftet 1900 var ju svenskan (sedan latinet hade trängts undan) lärdomsskolornas allmänna undervisningsspråk. För att de blivande svenskutbildade prästerna och tjänstemännen bättre skulle kunna möta och tjäna (eller behärska) också de lägre stånden infördes, som ett resultat av de finsknationella strävandena i Lördagssällskapet och Finska Litteratursällskapet, i samband med den länge förberedda skolreformen 1841 och 1843 finska som läroämne på schemat i elementarskolorna och gymnasierna.⁹ Ungefär samtidigt började man i anslutning till universitetsstudierna kräva språkintyg i finska av domare och präster. Undervisning i finska för blivande jurister hade getts vid universitetet fr.o.m. 1831 (Klinge 1989, s. 385–391).

När elementarskolorna och gymnasierna efter tyskt mönster uppgick i de enhetliga, åtta- och nioåriga läroverken genom skolordningen 1872, delades lärdomsskolväsendet i kraft av en viktig kejserlig kungörelse föregående år 1871 upp på språklig grund, dvs. i skilda svenska och finska läroverk (klassiska lyceer, realskolor och fruntimmersskolor) på basis av elevernas huvudsakliga modersmål. Eftersom de finskspråkiga alumnerna då inte längre kunde lära sig svenska genom undervisningen, måste också svenskan göras till ett läroämne i de finska skolorna.¹⁰ Denna synnerligen viktiga skolreform i Finland, som alltså banade vägen för en finsk tjänstemannaklass och för finskan som samhälls- och bildningsspråk, var ett utslag av den utveck-

ling som redan hade börjat inom rättsväsendet och litteraturen, dvs. förverkligande av språkreskriptet från 1863, som Snellman fått äran av. Svenskan som obligatoriskt läroämne på schemat i de finska läroverken var alltså – paradoxalt nog – det kanske viktigaste resultatet på längre sikt av den finsknationella väckelsen, fennomanin (Klinge 2004, s. 258–261).

Denna särställning för ”det andra inhemska språket” – det började kallas så 1918 – i läroplanerna för vardera språkgruppen ifrågasattes därefter aldrig riktigt på allvar i läroverken förrän på 1950-talet, då frågan blev aktuell i anslutning till förnyelser både i undervisningen och särskilt i studentexamen (nedan, avsnitt 8). Under den s.k. andra språkstridens dagar på 1920- och 1930-talet gjordes det dock vissa framställningar i finska partiprogram och t.o.m. i riksdagen om att svenskan skulle utgå eller bli valfritt läroämne i de finska läroverken (men inte finskan i de svenska; den skulle snarast intensifieras).¹¹ Initiativen förkastades eller hänsköts till den sittande läroverkskommittén, den s.k. Mantere-kommittén (KB 1933:6), som hade som huvuduppgift att revidera läroverkens läroplaner och undersöka i vilken utsträckning folkskolan kunde läggas till grund som allmän botten-skola (grundskola). Emedan den sistnämnda reformen, dvs. de första tankarna på en enhetsskola eller grundskola, skrinlades på grund av andra världskriget, blev det heller ingenting av dessa första tankar på att göra svenskundervisningen i de finska lärdomsskolorna frivillig. En liten reminiscens av de äktfinska förslagen, som blev bestående långt framöver, var dock att finskundervisningen i de svenska läroverken fick ett högre timantal än svenskan i de finska, och att därför också kravnivån i studentexamen en tid var högre i provet i finska än i provet i svenska.¹²

Folkskolan i Finland var enligt grundläggarna, Uno Cygnaeus m.fl., aldrig tänkt att bli en språkskola likt de gamla lärdomsskolorna

enligt klassiskt och nyhumanistiskt mönster, utan den skulle vara en praktiskt inriktad ”högskola för folket” med en viss realbildning vid sidan om religionsundervisningen, läs-, skriv- och räknefärdigheterna från de ambulerande eller stationära kyrkliga småskolorna. Redan i den första folkskoleförordningen 1866 gavs det dock möjlighet att undervisa i finska respektive svenska som frivilligt ämne, ett stadgande som senare också tillämpades åtminstone i Vasa och Helsingfors. Samma möjlighet gavs för lantfolkskolans del i lagen om folkskolans organisation 1927; den kom i någon mån att utnyttjas i folkskolorna på den österbottniska landsbygden. Något allmänare blev den frivilliga finskan och svenskan i folkskolan i den s.k. fortsättningsundervisningen, ”fortsättningsskolan”, som växte till en ganska stor rörelse i slutet av 1940-talet och utgjorde ett slags föregångare till medborgarskolan på 1950- och 60-talet (Geber 2002, s. 41–44).

När den gamla bottenskoltanken hade skrinlagts i och med ”Lex Hannula” och andra världskriget, började skolmyndigheterna i Finland (liksom i Sverige) utveckla de gamla parallella skolformerna, folkskolorna och mellanskolorna, i riktning mot en (ny) enhetsskola och allmän grundskola. Utifrån embryot till språkundervisning i folkskolornas fortsättningsundervisning beredde 1945 års folkskolkommitté jordmånen för **mera frivilliga språkstudier** genom att visa hur man i folkskolan kunde skapa rum på schemat för undervisningen i ”främmande språk”¹³ och man påbörjade även försöksverksamhet med sådan.

Lektor Inkeri Laurinen vid Jyväskylä pedagogiska högskola (föregångaren till Jyväskylä universitet) gavs i uppdrag att noggrannare reda ut erfarenheterna från fortsättningsskolan och av förekomsten av engelska i folkskolorna i de övriga nordiska länderna, samt också undersöka föräldraopinionen närmare. Resultaten publicerades 1948 i en bilaga till 1945 års läroplansbetänkande. Som språkdiraktiker granskade Laurinen inte bara timfördelningen utan också lärostoffet,

läromedlen, lärarproblematiken och de övriga praktiska konsekvenserna av frivilligheten, t.ex. hur man skulle kunna arrangera undervisningen då bara en liten del av eleverna läste ett frivilligt språk på extra tid eller jämsides med den ordinarie undervisningen.

3. Tillkomsten av det nuvarande språköbbligatoriet i grundskolan

Tillkomsten av två obligatoriska språk i grundskolan har, som redan i inledningen påpekades, i huvuddrag redan behandlats på svenska av Cavonius (1978, s. 101–110), på finska grundligare av Somerkivi (1978), Iisalo (1979) och Nurmi (1989), och dessutom sammanfattats av mig med ett par tillägg i Skolhistoriskt arkiv 2002 (s. 43–46). Det tidvis t.o.m. dramatiska händelseförloppet kan därför här rekapituleras ganska kort och tonvikten i stället läggas vid argumentationen och följderna.

Grundskolereformen, eller enhetsskolan som 'den nya' läropliktskolan först kallades, förbereddes i Finland liksom i Sverige grundligt, i över tjugo års tid i flera stora kommittéer. Redan skolprogramkommittén 1956–59 (KB 1959:11) som leddes av grundskolans huvudarkitekt, skolstyrelsens generaldirektör R.H. Oittinen, diskuterade språkundervisningen ganska ingående. Språkkunskaper uppfattades nu (liksom vid reformen av lärdoms-skolorna på 1840-talet) som en nyckel till en modernare allmänbildning för alla och alltså som en väg till större social jämlikhet.¹⁴

För **folkskolans** och **medborgarskolans** del ledde skolprogramkommitténs arbete några år senare via 1963 års läroplanskommitté (ovan) till tillkomsten av minst ett obligatoriskt språk i läroplanen (1964). Det skedde genom en ändring av folkskollagen 1964. För **mellanskolans** del¹⁵ uppstod redan i skolprogramkommittén en viktig principdiskussion (KB 1959:11, s. 122 f.) om huruvida man för hela årskullen över huvud taget skulle kunna införa främmande språk, koncentrera sig på bara ett språk, närmast världsspråket engelska, eller om

man liksom i läroverken, skulle kunna ta in både det andra inhemska språket och engelska i läroplanen. Trots engelskans växande betydelse som internationellt språk, ansåg kommittén att ”*effektiv undervisning i svenska språket* bör förekomma i mellanskolorna” och att det senare skulle ”*garanteras en sådan ställning att kunskaperna i svenska inte går tillbaka i vårt land*” (min. kurs.).

Skolprogramkommittén diskuterade också vilket språk man skulle börja med och på vilka klasser de olika språken skulle komma in. Efter att ha hört sakkunniga pedagoger kom kommittén (aa., s. 125) fram till ”att *svenska språket* på grund av sin särart kanske bäst lämpar sig för att vara det språk, som läses *som det första* i Finland”. Man sade sig dock inte vara säker på att man inte skulle kunna nå samma resultat med engelskan. Därför borde olika alternativ prövas.

Slutresultatet av skolprogramkommitténs arbete blev därför ett kompromissförslag: mellanskolorna, som senare omvandlades till grundskolornas högstadium, skulle ha bara ett obligatoriskt språk eller eventuellt inget språk alls på de mera praktiska linjerna, men på en **språklinje** skulle fyra olika alternativ med två obligatoriska språk utprövas. Kommittén konstaterade också, att man trots behovet av en viss enhetlighet i hela riket i de svenska skolorna, p.g.a. det andra inhemska språkets större betydelse för språkminoriteten än för språkmajoriteten, i tvåspråkiga kommuner och i de svenska skolorna också kunde tänka sig andra lösningar än för majoriteten.¹⁶

Kommitténs nyckelpersoner, skolstyrelsens högsta chefer, var trots de samfälliga principiella riktlinjerna uppenbart oense om den hägrande skolreformen i språkfrågan. Den finska läroverksavdelningens direktör Niilo Kallio fogade till betänkandet en reservation i vilket han framhöll att *betydelsen av kunskaperna i svenska hade minskat* i jämförelse inte bara på grund av de stora världsspråkens (läs: engelskans) växande roll, utan också på grund av *finlandssvenskarnas*

ökande praktiska kunskaper i finska. Det var enligt honom därför befänt att kräva att svenska (längre) skulle förekomma som läroämne i landets alla finska mellanskolor.

Den svenska avdelningens direktör Gösta Cavonius insåg genast att *linjeindelningsförslaget* och möjligheten för en (stor) del av eleverna att välja bara engelska som långt språk (eller inget språk alls) på sikt *skulle innebära att svenskan i Finland försvagades*. Han hävdade därför i sin reservation (KB 1959:11, s. 206) bestämt, att det andra inhemska språket (fortfarande) var det som man borde börja med och att detta språk skulle läsas även på den praktiska linjen i mellanskolan. Med hänvisning (a) till regeringsformens bestämmelse om svenskan som landets andra nationalspråk ansåg han att ”detta språk även i de finska skolorna bör få inta första plats efter modersmålet”, dels på grund av dess praktiska betydelse (i hemlandet) och särskilt på grund av (b) det allt livligare nordiska samarbetet. Dessa argument skulle sedan komma att upprepas otaliga gånger, både från svenskt och finskt håll, i den avgörande politiska debatten om grundskolans språkprogram i riksdagen våren 1968 och senare i debatten om den s.k. ”tvångssvenskan” 1990.

Den egentliga grundskolekommittén (tillsatt 6.4.1964; KB 1965: A7), också den under R.H. Oittinens ledning, gick därefter – när principbeslutet om övergång till grundskola äntligen var fattat i november 1963 – in för att utarbeta ett **förslag till en ramlag**, dvs. en riksdagsproposition med lagförslag om grunderna för skolsystemet. I förslagets viktiga sjätte paragraf om grundskolans läroämnen sades det att grundskolans läroplaner bör innehålla bl.a. det andra inhemska språket och ett främmande språk ”i den ordning som stadgas genom förordning”. Varken av den formuleringen eller av motiveringarna i betänkandet (s. 14–15 och 18) kan man med säkerhet sluta sig till om båda språken var avsedda att vara obligatoriska. Kommittén hade tydligen först

tänkt sig att, liksom i folkskolan, hänskjuta valet av språk till kommunerna. Enligt Nurmi (aa., s.132) tog kommittén senare, i november 1966, ställning för engelskan som gemensamt språk och fråntog därmed kommunerna beslutsrätten i den frågan (Nurmi 1989, s. 132).

Slutresultatet av grundskolekommitténs arbete blev trots allt en *oklar formulering* i den viktiga läroämneparagrafen (§ 6) i lagförslaget. Där sades nog (KB 1965: A7, s. 25) att både det andra inhemska språket och ett främmande språk skulle ingå i grundskolans läroplaner, men inte uttryckligen som för alla gemensamma ämnen, vilket man i motsvarande paragraf senare varit mån att betona. Oittinen och kommitténs finska medlemmar kunde därför (senare) hävda att man ännu inte hade beslutat om obligatoriet och om när (på vilken klass) undervisningen i respektive språk skulle börja, medan Cavonius och kommitténs övriga svenska medlemmar (Magnus Kull och L.O. Johanson) ansåg att kommittén hade tagit ställning för två obligatoriska språk och det andra inhemska språket som det ena av dessa.¹⁷

Eftersom språkfrågan var känslig och även andra, betydligt större frågor, bl.a. de starka privatläroverkens ställning, fortfarande var öppna, tillsattes år 1965 ännu en särskild, mera pedagogiskt sammansatt skolreformkommission med den åldriga skolchefen och överläraren L. Arvi P. Poijärvi som ordförande och didaktikern Kaisa Hälinen från Helsingfors universitet som sekreterare. Denna aktningvärda grupp granskade (också) språkundervisningen på nytt som helhet, särskilt med tanke på elevernas fortsatta studier även det andra och tredje främmande språkets ställning. I stället för ett linjeindelad högstadium föreslog kommissionen **tillval och nivågruppering**. Liksom skolprogramkommittén erkände den nog svenskans betydelse för landets tvåspråkighet och vikten av det nordiska samarbetet, men den kom ändå fram till att bara ett ”för eleven främmande språk”¹⁸ skulle vara obligatoriskt också på högstadiet. Det andra och tredje språket skulle ingå i tillvalet.

På basis av skolreformkommissionens förslag och resultaten av försöksverksamheten¹⁹ skärpte Oittinen, som då (igen) hade blivit undervisningsminister (Paasios första regering 1966–68), läroämnesparagrafen i regeringens grundskoleproposition innan denna överlämnades till riksdagen (4.4.1967) så, att bara ett språk, i praktiken mest engelska, skulle bli obligatoriskt i hela grundskolan, dock med vissa eftergifter för svenskans och de svenska skolornas del, vilka senare blev verklighet. Riksdagens kulturutskott tog nästan ett helt år på sig för behandlingen av propositionen (RP 44/67), men den behöll efter omröstning (14–8) förslaget om bara ett obligatoriskt språk. Under tiden inledde SFP och folktinget, med god kännedom om situationens allvar och de motstridiga åsikterna i kommittéarbetet, en omfattande aktion för svenskan som obligatoriskt läroämne i grundskolan (se närmare Cavonius 1978, s. 103–104).

Innan vi kommer fram till avgörandet är det på sin plats att göra en utveckling till **den allmänna debatten** under ärendets gång i riksdagen. När kulturutskottets inställning i frågan, dvs. den s.k. ettspråkslinjen, blev känd, satte SFP som sagt i gång med en stor kampanj för svenskan både i de finlandssvenska ledande organen och i pressen. Skolstyrelsens svenska avdelning skrev en egen framställning till statsrådet, och folktinget uppvaktade minister Oittinen. Också Nordiska rådet, som på Nordiska rådets möte samma vår hade fått nys om saken, överlämnade en appell till Finlands regering. Hufvudstadsbladets chefredaktör Torsten Steinby sammanställde en tryckt pamflett på finska, där man sammanfattade alla tänkbara invändningar mot den, som där sades, ödesdigra propositionen, och citerade många som uttalat sig för två språk och svenskan i debatten, allt från professor Ole Reuters långa fackar-

tikel i Helsingin Sanomat (11.4.1967) och presidentkandidaternas svenskvänliga yttranden i valkampanjen till såväl yttersta högerns som yttersta vänsterns, dvs. oppositionens, åsikter. Det uppstod sålunda något av en ohelig politisk allians och en intellektuell opinion mot Oittinens ettspråkslinje, som fick åtminstone obundna tidningar att leverera hovsam kritik mot förslaget och flera riksdagsmän att börja vackla.

På den svenska sidan kan noteras att både Magnus Kull (som alltså i slutskedet satt med i grundskolekommittén) och Gösta Cavonius redan vårvintern 1967 i Skolnytt presenterade hela reformen, som de varmt understödde, förutom att de självfallet avvisade förslaget om bara ett obligatoriskt språk. Detsamma gällde Per Back, som i Borgåbladet lite senare (9/9 1967) analyserade förslaget. Det kanske mest läsvärda och bitska inlägget, en riktig satir, stod signaturen Bix i kolumnen Hörnskåpet i Vasabladet (18/4 1967) för. Han beskyllde med en anspelning på Jan Myrdal socialdemokraterna för ”ett svek mot [den finska] arbetarklassen”. De finska arbetarna skulle berövas det språk de bäst skulle behöva för att kunna söka jobb i Sverige, och i stället skulle de serveras onyttiga herrskapsfraser på engelska, dvs. de skulle ges bulla i stället för bröd. Också ålänningarna uttalade sig (t.ex. tidningen Åland 11/11 1967): Hur skulle det gå för dem, när de kom till svenska läroinrättningar på fastlandet, om eleverna där läste bara finska och sällan engelska, eftersom engelskan föreslogs bli helt frivillig i de svenska skolorna? (Engelskan skulle givetvis i fortsättningen vara ett långt obligatoriskt språk på Åland.)

Vad ansåg då lärarna, de som skulle förverkliga reformen? Ettspråkslinjen och valfrihet beträffande svenskan hade sin starkaste förankring bland de finska folkskollärarna och inspektörerna, i stort sett med samma motiveringar som Oittinen anförde i riks-

dagen. I en ledare 24.2.1968 hävdade deras fackorgan Opettajain lehti, att de som kräver två obligatoriska språk glömmer de praktiska realiteterna: elevernas förmåga, tillbudsstående lärarkrafter och befolkningsstrukturen (de många små skolorna). När frågan närmade sig ett avgörande (16.3.1968) publicerade tidskriften uttalanden av flera sakkunniga lärare och en lång artikel av överinspektör Jouko A. Räihä, vilka alla i olika tongångar fördömde tanken på två obligatoriska språk, särskilt på lågstadiet. De ansåg också att språken på högstadiet borde vara sinsemellan valbara.

Det finska fackorganets redaktion började dock 30.3.1968 inse att de politiska konstellationerna hade ändrats och att (det politiska) trycket på att införa två obligatoriska språk var stort. Därför framkastades försiktigt en kompromiss: det föreslagna invånaretalet (10 000) för mera än ett språk skulle slopas helt och man skulle låta de kommuner som ville, t.ex. i kusttrakterna, välja svenska i stället för engelska. Ännu efter principbeslutet (överenskommelsen) i statsrådet (26.4.1968) ställde fackorganet i en ledarrubrik (4/5 1968) frågan om den nya avskalade formuleringen faktiskt avsåg att två språk skulle bli obligatoriska (*Kaksi pakollistako kaikille?*) och framhöll de stora svårigheter med språkundervisningsarrangemangen som skulle uppstå i små högstadieskolor.

Det svenska lärarfacket uttalade sig på ledarplats i Skolnytt 11/4 1968, alltså när frågan närmade sig ett avgörande i riksdagen, givetvis för två språk på högstadiet, men absolut inte på lågstadiet. Det är för övrigt märkligt, skrev man, att man på finskt håll inte kommit att tänka på att finskan i de svenska skolorna är minst lika svår som svenskan i de finska och p.g.a. de många små skolorna t.o.m. svårare att arrangera.

Den frivilliga engelskan på lågstadiet tog tidningen i samma anda avstånd från ännu efter den partanenska slutklämmen i riksdagen

24.5.1968 – en sak som de svenska professorsexperterna Ole Reuter och Nils-Erik Enqvist tydligen inte riktigt hade trott att de skulle göra, när de våren 1967 talade för en tidig start med två språk.

När frågan kom upp på nytt till första behandling i riksdagen i april 1968 på basis av kulturutskottets betänkande (KuUB 1/1967, rd 1968), som vidhöll Oittinens ”ettspråkslinje” med ett par uppmjukningar, var situationen så eldfängd att det inte längre fanns förutsättningar att komma till en godtagbar kompromiss. Som tur var för förespråkarna för två obligatoriska språk avgick, som seden bjöd, regeringen Paasio i mars efter presidentvalet (då Urho Kekkonen omvaldes). I den nya regeringen (Koivistos etta) utsågs den nordiskt sinnade och mera kompromissvilliga centerpartisten Johannes Virolainen till undervisningsminister. SFP ställde en godtagbar lösning av språkfrågan som villkor för medverkan i regeringen, och ett ministerutskott tillsattes för ändamålet. När ramlagen kom upp till andra behandling i riksdagen i april, hänsköts den, efter debatt och omröstning, till stora utskottet, vilket gjorde det möjligt för regeringen att lotsa den överenskomna kompromissen i hamn. Detta skedde alltså i rask takt i april–maj 1968, vilket var nödvändigt för att grundskole-reformen skulle kunna förverkligas enligt den utstakade tidtabellen.

Genom kompromissen på ministernivå bands regeringspartiernas (majoritetens) händer politiskt, så att slutdebatten 21.5.1968 i riksdagens plenum egentligen blev ganska lam i språkfrågan. **Lagen om grunderna för skolsystemet (467/1968)**, den s.k. ramlagen, godkändes nu med betryggande majoritet (132–26), beträffande språkundervisningen så som den ännu i dag i huvudsak är arrangerad. Två språk, av vilka det ena skall vara det andra inhemska, utöver modersmålet skall vara obligatoriska läroämnena i den

finländska grundskolan och kommunerna får bestämma vilket (eller vilka) språk som skall studeras redan på lågstadiet som A-språk, vanligen från årskurs 3.²⁰

I samband med slutbehandlingen antog riksdagen i en särskild omröstning därtill en kläm om språkundervisningen, framförd av riksdagsledamöterna Partanen (sd) och Uusitalo (c). Klämmens innehåll hade tydligen funnits i lönnfacken i portföljerna ända från överenskommelsen i april, och den var avsedd att binda också eventuella kommande regeringar vid utformandet av grundskoleförordningen (443/1970). I sak innebar den en betydande diversifiering av språkundervisningen i jämförelse med det ursprungliga förslaget.²¹ Antingen det andra inhemska språket eller det första främmande språket (som också kunde vara ett annat än engelska) skulle enligt kommunens beslut utgöra det långa språket från åk 3, och undervisningen i båda språken skulle på högstadiet anordnas enligt lärokurser av olika längd. De svenska skolorna gavs därtill den önskade möjligheten att på lågstadiet (utan särskilt tillstånd) införa ett frivilligt läroämne, som i förordningen preciserades till engelska (eller finska om man undantagsvis hade börjat med engelska).

Varför låste sig Oittinen i lagberedningen för bara ett obligatoriskt språk, i praktiken engelska, i de finska grundskolorna? Hur lyckades hans efterträdare Johannes Virolainen, mot propositionen och mot majoriteten i riksdagens kulturutskott, i slutändan ändå uppnå en lösning till förmån för två obligatoriska språk och dessutom så, att det andra inhemska språket kom att gälla alla senast från årskurs 7? Vilken roll spelade SFP:s agerande och den allmänna opinionen?

I föredragningen av propositionen (44/67) i april 1967 inför riksdagen motiverade Oittinen ”ettspråkslinjen” framför allt med pedagogiska argument. Han ansåg att två obligatoriska språk skulle bli för mycket för de svagare eleverna och tära på deras motivation, och han framhöll framför allt risken att grundskolan skulle bli för teoretisk och minska valmöjligheterna på grundskolans högstadium, särskilt i praktiska ämnen. Beträffande valet mellan engelska och svenska sade Oittinen dock i föredragningen i riksdagen att det rent pedagogiskt sett var egalt, vilketdera man stannade för, men att engelskan som det mest populära låg närmast till hands. Förslaget hade dock med tanke på den av både vänstern och centern omhuldade jämlikheten den svagheten att man ändå förutsatte kunskaper i två språk (engelska och det andra inhemska språket) för inträde i gymnasiet. Denna svaghet hade funnits med ända från början; den påpekades i skolreformkommittén.

Virolainens exakta insats och motiv inför det slutliga avgörandet efter regeringsskiftet skymms i viss mån av det politiska stöket, men också de är lätta att förstå. Som en slug och erfaren politiker förstod Virolainen att tuga i offentligheten så länge frågan var het, men dagen efter den avgörande omröstningen (21.5.1968) framlade han sina motiv för den ändrade linjen i centerns partiorgan Suomenmaa. För det första, betonade han, borde (1) *nivån på språkundervisningen inte få sjunka* i jämförelse med mellanskolan. Han sade sig vara övertygad om att ”de barn som nu blir utan mellanskola är minst lika språkbegåvade som de som går i en sådan”. Om inte två språk skulle bli obligatoriska skulle framför allt (2) *landsbygdsbarnen bli handikappade*, eftersom de ofta skulle frestas eller vara tvungna att nöja sig med ett språk. Och slutligen är det viktigt, ansåg han, att Finland kan utveckla sina (3) *kontakter med de övriga nordiska länderna*.

Framför allt var det Virolainens uppgift att som ny undervisningsminister snabbt lösa upp den mest segslitna knuten i ”Lex Oittinen”,

så att den länge väntade och manglade grundskolereformen inte ytterligare skulle förhalas eller till äventyrs falla på språkfrågan. För detta politiska uppdrag var han bättre skickad än Oittinen, vilken som utpräglad teoretiker trots sin långa ministererfarenhet hade låst sig i sin position.²²

De svenska skoladministratörernas och riksdagsmännens samt också andra svenskvänligas fasthet och kampanjer i språkfrågan hade troligen dock den betydelsen, att ambivalenta riksdagsmän småningom tänkte om eller gav upp och röstade för den slutliga kompromissen. Beslutet tog ju inte bort någon förmån, utan tvärtom behölls och t.o.m. utökades valmöjligheterna i grundskolan i jämförelse med i läroverken. I de svenskspråkiga skolorna kunde man därtill glädja sig över den förmån den frivilliga engelskan på lågstadiet vid sidan av den självklara finskan gav (och långt framöver skulle komma att ge) till relativt överkomliga kostnader.

4. Konsekvenserna av grundskolereformen och senare timfördelningsbeslut (1975–1994)

Språkstriden inför grundskolan 1967–68 slutade alltså med en seger för den s.k. tvåspråkslinjen. I praktiken ledde de nya stadgandena, så som den språkpolitiska avsikten var, till att den stora majoriteten av eleverna i de finska grundskolorna började läsa engelska som sitt första obligatoriska språk (A-språket), de svenska i stället finska, med vanligen två veckotimmar per klass på lågstadiet.²³ Det betydde samtidigt att **svenskan** i den stora majoriteten (ca 90 %) av de finska skolorna **blev B-språk** först från årskurs 7, vilket var en klar tillbakagång i jämförelse med läroverken. Där hade ju svenskan i majoriteten av skolorna oftast utgjort det längre (och viktigare) språket.²⁴

I praktiken betydde språkbesluten i grundskolereformen också att s.g.s alla elever i de svenskspråkiga grundskolorna kom att studera två A-språk, eleverna i de finskspråkiga bara ett. Denna fördel för de svenska skolorna förstärktes av ett något större anslag till de svenska skolorna i statsbudgeten, vilket på sikt kom att innebära en viktig fördel i såväl språkprogrammet som i de konkreta språkkunskaperna. Fördelen utjämnades formellt först vid övergången till 1990-talet, men reellt finns den kvar ännu i dag.²⁵

Vad innebar då kompromissen i grundskolereformen på sikt för de finskspråkigas skolkunskaper i svenska? Blev den en vinst eller en förlust i jämförelse med de kunskaper läroverkens undervisning gav? För att kunna besvara den frågan måste vi granska språkprogrammet under perioden 1970–90 som helhet, i alla skolformer. Den obligatoriska undervisningen i svenska, för de flesta alltså ett treårigt studium under minst 2 (års)veckotimmar i åk 7–9, innebar

för det första naturligtvis en **breddning** av svenskobligatoriet till hela årskullen. För det andra skapade den en grund för obligatoriska svensk- respektive finskstudier i all yrkesundervisning, och för det tredje jämnade reformen vägen också för obligatoriska språkstudier högskolorna (avsnitt 11 nedan).

I jämförelse med läroverken kom grundskolesvenskan dock, främst på grund av engelskans snabba insteg som långt språk, småningom med nödvändighet att betyda en **nedgång i kunskaperna** i svenska, som en följd av minskat timantal. I läroverken hade det andra inhemska språket studerats som långt språk med 22–24 årsveckotimmar sammanlagt ända från klass I eller II till klass VIII och redan i mellanskolan med 16 årsveckotimmar (för alla). På grund av sparbeslutet 1975 måste man i grundskolan, redan innan den var införd i hela landet (1978) nöja sig med bara 9 årsveckotimmar i B-svenska i stället för den gaffel på 2–4 årsveckotimmar per klass beroende på nivå, dvs. maximalt 12 årsveckotimmar, som ursprungligen utstakades.

Då valfriheten både på grundskolans högstadium och i gymnasiet utökades 1994, sänktes minimitiden för B-svenska i grundskolan ytterligare, till 6 årsveckotimmar, alltså till mindre än hälften av det timantal, som över 50 % av årskullen hade haft i mellanskolan i läroverken.²⁶ Den lilla compensationen med en, i några fall ett par, tre årsveckotimmar, som infördes i den grundläggande yrkesundervisningen samt de helt nya studieveckorna i högskolorna (nedan, avsnitt 9) har inte kunnat kompensera detta bortfall på över 10 årsveckotimmar (380 lektioner) i grundskolorna för B-svenskan, som den stora majoriteten (över 90 % av årskullen) i dag läser. För A-svenskan har däremot timantalet kunnat hållas ganska intakt, kanske mest därför att det har gått hand i hand i med engelskans timantal. A-svenska studeras dock numera som sagt av en mycket liten andel elever: ca 10 %, den frivilliga A2-svenskan medräknad.

5. Språkbad och tvåspråkig undervisning

En intressant företeelse när det gäller språkmajoritetens kunskaper i och intresse för minoritetens språk är de s.k. tidiga språkbaden, dvs. dagvård och undervisning på, inte i första hand i, det andra inhemska språket. Språkbaden är frivilliga och har därför inte direkt något med den obligatoriska svenskan (som läroämne) att göra, men de kan ses som ett utslag av att formell undervisning i ett språk oftast inte räcker till när det gäller att uppnå flytande förmåga, slagfärdighet i det. De utgör ett sätt att förverkliga tvåspråkig undervisning och de är för svenskans del i detta sammanhang intressanta på två sätt: dels utgör de ett slags compensation för nedgången i valen av svenska som A-språk från åk 2 i grundskolan, dels har de, där de förekommer, betydligt förbättrat den finska allmänhetens och forskarnas attityder till svenskan i Finland över huvud taget.²⁷ I viss mån, av språkpolitiska och principiella skäl dock ganska litet, har de också spritt sig till svenska daghem och skolor, alltså som ett komplement till och i början som en ersättning för den traditionella finskundervisningen.²⁸

En utlöpare av språkbaden är s.k. språkduschar, som inte är något märkvärdigare än tillfälliga inslag, ”snuttar”, av undervisning och studier på ett annat språk än modersmålet, vilka enligt skollagstiftningen är fullt möjliga utan särskilda tillstånd eller arrangemang. Sådana, som skulle kunna gagna också den traditionella språkundervisningen, har emellertid visat sig svåra att förverkliga i praktiken, såvida man inte nöjer sig bara med att anvisa autentiska texter och böcker för intresserade utan också vill ha inslag av undervisning på språket i fråga i något annat läroämne än språket som sådant.²⁹ ”Språkduschar” och andra former av tvåspråkig undervisning möter strävandena i modern språkundervisning att undervisa direkt på språket i fråga och samti-

digt fördjupa sakinnehållet i texter och tal, inte bara träna nya ord och strukturer eller arrangera tillrättalagda tal- och skrivövningar i alldagliga situationer.

Intresset för språkbadet, för tvåspråkig undervisning och för tidigt tillägnande av ett eller t.o.m. flera språk, utöver modersmålet (L1), visar att åtminstone en del av de enspråkigt finska hemmen i Finland inte har något emot svenskan, när denna erbjuds frivilligt på dylika sätt. Språkbadet bör dock inte förväxlas med tvåspråkig undervisning för hemifrån tvåspråkiga barn (och vuxna), vilket ofta skett i debatten. Tvåspråkig undervisning ter sig lockande för många därför att lagstiftningen inte känner till fullständig tvåspråkig undervisning på skolnivå annat än i de nämnda formerna. Däremot ges det nog i flera tvåspråkiga universitet och yrkeshögskolor möjligheter både för studier och praktik (inlärning i arbete) på ett eller flera andra språk än det primära skol(bildnings)språket, det s.k. maturitetsspråket.³⁰

6. Språkdebatten i riksdagen 1990

Den andra bataljen i språkfrågan under grundskolans tid utkämpades år 1990 i riksdagen i anslutning till regeringens skolpolitiska redogörelse. Ärendets gång har tidigare rekapitulerats och kommenterats av mig (Geber 2002), och den finska mediedebatten i frågan har analyserats av Herberts och Landgårds i en lätt tillgänglig tryckt rapport (IFS nr 17/1992). Dessa sidor av striden behöver därför inte upprepas här. I stället skall vi se på det strategiska läget 1990 i jämförelse med 1968, på utgångens betydelse på längre sikt och på de eventuella nya argument som kom fram. Det är också skäl att fästa uppmärksamhet vid några drag i riksdagsdebatten, som Herberts och Landgårds inte refererar, trots att den var en av de längsta och färgstarkaste under de senaste decennierna, samt notera några inslag i de finlandssvenska dagstidningarna.

När frågan 1990, för många kanske oväntat, dök upp på den politiska agendan, var den obligatoriska skolsvenskan (och -finskan) redan väl etablerad inte bara i grundskolan utan också i den grundläggande yrkesutbildningen och i högskolorna. I riksdagen handlade det ju denna gång inte om en proposition eller ens om en motion,³¹ utan ”bara” om en redogörelse för det skolpolitiska läget, som riksdagen skulle ta ställning till och självfallet också komma med nya förslag och linjedragningar i.

Den skolpolitiska redogörelsen innehöll i sig ingenting särskilt alarmerande i språkfrågan, och denna kom därför inte heller upp ännu i remissdebatten. Riitta Uosukainen (saml.), som senare blev undervisningsminister, och samlingspartiets ordförande Erkki Pystynen, som då var ordförande i riksdagens kulturutskott, hade emellertid på samlingspartiets vårmöte i Tammerfors kommit överens om att utnyttja tillfället och föreslå att svenskan skulle bli valfri på grundskolans

högstadium. Som de två viktigaste motiveringarna till förslaget skrevs i kulturutskottets betänkande (KuUB 11/16.11.1990) in behovet av större valfrihet och därmed mera utrymme för andra europeiska språk, som skulle komma att behövas i EU. Också de svaga elevernas problem att lära sig mera än (högst) ett annat språk än modersmålet togs upp, i samma stil som 1967–68.

I debatten i riksdagens plenum framkom ett par detaljer, som det är viktigt att lägga märke till med tanke på nuet. Flera av samlingspartiets och centerns riksdagsledamöter, t.o.m. av dem som hade röstat för valfrihet i kulturutskottet, blev lite överraskade av motståndet också på finskt håll, och åtrade sig i plenum. Uosukainen föreslog genast i sitt första inlägg (27.11.1990) en kompromiss med två obligatoriska språk (utöver det första från lågstadiet), som skulle vara sinsemellan valbara (vilket ju ändå skulle ha betytt en möjlighet att välja bort svenskan). Särskilt intressant var de grönas förslag (Haavisto) att det andra inhemska språket skulle förbli obligatoriskt i tvåspråkiga, men inte i enspråkiga kommuner. Detsamma skulle i rättvisans namn gälla finskan.³²

Den andra dagen (28.11.1990) framkastades också tanken (Renko m.fl.) att se över läroplanen som helhet och vid behov inleda experiment med alternativa modeller. Redan i kulturutskottets betänkande skyntade, på grund av ungdomsstadieförsöket, därtill tanken på försök med valfrihet i studentexamen, fastän detta inte då (ännu) gjordes till huvudtema. I den slutliga omröstningen ställdes de grönas förslag med regional valfrihet mot den första reservationen i kulturutskottets betänkande (Donner m.fl.), vilken helt enkelt gick ut på att de två stycken som innehöll samlingspartiets förslag om valfrihet, skulle strykas (vilket alltså också kom att ske).

SFP hade tydligen delat rollerna i försvaret för obligatoriet sinsemellan. Jörn Donner, som alltså var första reservant i kulturutskottet, höll ett långt och vältaligt gruppanförande, där han bl.a. med hjälp

av poesi³³ målade upp den fattigdom som en tillbakagång i Finlands tvåspråkighet skulle betyda, inte minst med tanke på nordiska kontakterna, medan Ole Norrback i flera, ganska korta anföranden, som ansvarig minister utgöt sin förtrytelse över att, som han sade, samlingspartiet i riksdagen täcktes komma med nya åsikter, som de inte hade tagit upp i regeringen. Också de andra svenska ledamöterna, bl.a. Gustav Björkstrand, senare kulturminister och rektor för Åbo Akademi, yttrade sig skarpt för svenskobligatoriet, Björkstrand ett tag dock med en liten öppning i riktning mot de gröna. I slutändan uttalade sig även Ålands representant, Gunnar Jansson, t.o.m. ganska drastiskt: ”Om tvåspråkigheten i Finland försvinner, kan Åland nog inte längre sitta med i den här salen”.

Från de finska partierna kom det längst drivna angreppet på tvångs-svenskan denna gång från Finlands landsbygdsparti (Veikko Vennamos parti: Kettunen m.fl.), medan socialdemokraterna och flera i centern försonligt talade om svenskans och två obligatoriska språks betydelse, som en rikedom för landet. T.ex. gamle Johannes Virolainen hänvisade till avgörandet 1968 (som han hade hoppats skulle vara slutgiltigt) och betonade att valet av två obligatoriska språk, av vilka det ena är det andra inhemska, inte var och är bara en pragmatisk eller språkpolitisk fråga utan en stor kulturpolitisk angelägenhet. Den politiska konstellationen var således nu delvis en annan än 1968, fastän argumenten för och emot liknade varandra.

Segern för svenskan i riksdagen 1990 blev till slut betydligt klarare än beslutet att införa den 1968: 159 riksdagsmän röstade mot och bara 28 för samlingspartiets förslag, som ju också var kulturutskottets (KuUB 11/rd 1990; citerat även av Herberts & Landgårds 1992, s. 1). Intressant med tanke på den nu aktualiserade frågan om ryska i stället för svenska som B1-språk i östra Finland är att det i den sista omröstningen blev Pekka Haavistos (de grönas gruppordförandes) förslag

om en regional diversifiering som ställdes emot status quo. Haavistos förslag hade nämligen i den nästsista omgången segrat över Uosukainens kläm om fullständig valfrihet. Till obligatoriets seger medverkade tydligt åtminstone bland samlingspartisterna, statsminister Holkeris vädjan att inte i det dåvarande politiska läget rubba språkfreden med ogenomtänkta förslag. Riksdagen uppsköt omröstningen i fråga till tisdagen den 2 december, för att statsministern skulle hinna tala de vilsegångna till rätta.

Riksdagsdebatten 1990 liknade processen på 60-talet på så sätt, att det viktigaste argumentet mot svenskan hävdades vara pedagogiskt, nu dock modifierat så att det skulle vara bättre om de finska grundskoleleverna fick koncentrera sig på ett världsspråk (engelska). Förmågan och krafterna ansågs inte räcka till för två obligatoriska språk för alla. Här samverkade alltså på motståndarsidan två viktiga argument: osäkerheten om nyttan och, som en följd av det, den bristande motivationen för svenskstudierna. Denna gång glömdes dock den frivilliga engelskundervisningen i de svenska skolorna nästan helt bort, även av SFP, vilken – om den hade aktualiserats – av vardera parten faktiskt kunde ha åberopats som en språkpolitisk grundlagsfråga.³⁴ Däremot passade man nog på att påpeka den otillräckliga undervisningen i finska (som modersmål) för invandrare och några erinrade också om finskans svaga juridiska ställning i Sverige jämfört med svenskans i Finland. På dessa punkter, som ju inte direkt hade något med saken att göra, hade läget ju förändrats betydligt sedan grundskolan infördes.³⁵

Den finska pressdebatten i frågan analyserades som sagt redan av Herberts och Landgårds (1992). De delade in argumenten i liknande men lite fler grupper än här (se sammanfattningen) och räknade argumentens frekvens. En sak som de inte sade ut var att inläggen var mera prosvenska ju högre nivå i tidningen de hade skrivits på. Så talade t.ex. ledarna oftare för den obligatoriska skolsvenskan än många insändar-

skribenter. Ett specifikt fall utgjorde den stora rikstidningen Helsingin Sanomat, som på ledarplats var kritisk till svenskobligatoriet medan dess långvariga och auktoritativa chefsredaktör Simo-Pekka Nortamo i en artikel argumenterade för det.

Den svenska pressdebatten i frågan startade redan i maj, då samlingspartiets strävan bakom kulisserna blev känd. Beträffande argumenteringen liknade den debatten 1967–68, men den var kanske inte lika hätsk. Man förargade sig dock över den påhittade benämningen ”tvångssvenska” och det fanns mycket allvarliga röster, t.ex. Mikael Reuters inlägg i Hbl 20.11.1990, som bakom förslaget såg Finsketsförbundets strävan att rasera den officiella tvåspråkigheten i Finland. Misstanken var inte helt obefogad. På självständighetsdagen 6.12.1990, alltså när beslutet redan var fattat, gick nämligen Finsketsförbundets ordförande Erkki Pihlaja ut i Expressen i Sverige, där han jämförde finlandssvenskarnas ”privilegier” med finskans svaga officiella ställning i Sverige. Han blev dock bemött av tidningen, som ansåg det absurt att föreslå att man skulle försvaga svenskan i Finland för att kunna förstärka finskan i Sverige. Tvärtom, sade Expressen, avhänder sig ju finskhetstvåspråkiga på så sätt sitt bästa argument för minoritetsfrämjande åtgärder i Sverige.

Det fanns dock nu, mera än tidigare, också sådana svenska skribenter som ansåg att valfrihet skulle kunna gagna svenskan och den övriga språkundervisningen mera än tvång. En sådan var tyskläraren Barbro Sundback som under sommaren 1990 skrev en artikel i Hbl i den riktningen. När frågan redan var avgjord yppade Jutta Zilliacus (Hbl 2.12.1990) i en kolumn i något förtäckt ordalag angående yttrandefrihet sin (senare tydligare torgförda) åsikt, att ”tvångssvenskan” inte är ägnad att gagna svenskstudierna och attityderna till svenskan i Finland. Hon berömde Jörn Donner för hans frispråkighet – det visade sig nämligen att han i kulturutskottet först hade varit med om

att försöka få till stånd en kompromiss likt den Uosukainen föreslog – men klandrade i samma andedrag honom för att ha vänt kappan och i plenum med tanke på det förestående riskdagsvalet ändå så kraftigt hade försvarat tvåspråkigheten och svenskundervisningen. Både Hbl och Jörn Donner själv undrade på självständighetsdagen om detta var ”sista striden”, eller om frågan skulle dyka upp på nytt i lämpliga sammanhang. Enligt Donner var svenskan hur som helst en oundgänglig bro via Norden till Europa: med dålig engelska kommer man ändå inte långt i mera seriösa sammanhang (jfr. sign. Bix i Vbl 18.4.1967).

7. Svenskan och finskan i gymnasiet och i studentexamen

F r.o.m. slutet av 1970-talet har hälften av årskullarna i grundskolan, med vissa fluktuationer, gått vidare till gymnasiet, av återstoden mellan 30 och 40 % till yrkesutbildning. Resten av årskullen har i förvärvslivet eller senare som vuxna – detta gäller naturligtvis särskilt svenskspråkiga – eventuellt haft möjlighet att förkovra sig i det andra inhemska språket. I gymnasiet har mängden studier för A-svenskan, som alltså berör bara ca 10 procent av eleverna, kunnat hållas någorlunda konstant i jämförelse med läroverkstiden, men för B-svenskans del har den liksom i grundskolan minskat. Det allt större antal skribenter som väljer att avstå från provet i svenska i studentexamen studerar under gymnasietiden sannolikt bara de fem obligatoriska kurserna. De som avlägger provet, studerar vanligen mera, särskilt om de är så intresserade att de valt A-svenska, men tyvärr finns det ingen samlad statistik av kursantalet för alla, alltså också för dem som väljer bort svenskan.³⁶

Vad kravnivån i studentexamensproven i svenska beträffar stod A- och B-nivån för gymnasisterna i början på 1980-talet ganska nära varandra. Flera delar, också uppsatsrubriker och bedömningskriterierna för uppsatserna var gemensamma, men med tiden har både provens innehåll och kraven på A- och B-nivå differentierats, och resultaten har särskilt för B-svenskans del småningom blivit allt sämre. I nationalspråksrapporten (utk.) kommer att visas hur studentexamensnämnden i den s.k. relativa slutbedömningen under en tolvårsperiod (från 1998 till 2009) ofta har varit tvungen att sänka poänggränserna

i svenska för att vitsordsandelarna, särskilt andelen underkända, ska kunna hållas på en acceptabel nivå.³⁷

Vi är därmed framme vid den beramade **valfriheten i studentexamen**. Hur och varför tillkom den? Tanken på att få bort svenskan ur obligatoriet i studentexamen var ingalunda ny. Den hade framskyttat redan i den nämnda skolprogramkommittén (KB 1959: 11, s. 146–147), som ju hade ett bredare mandat än enbart att förbereda enhetsskolan, och den diskuterades i den s.k. Posti-kommittén (Kaarninen & Kaarninen 2002, s. 286–287; KB 1968: A 13, s. 56–57) samt i 1966 års gymnasiekommitté (KB 1970: A 11, s. 168). Orsaken till att förslaget dammades av på 1990-talet var dels det under Christoffer Taxells tid som undervisningsminister uppkomna ungdomsstadieförsöket som utmynnade i en s.k. kombinationsexamen med bara tre obligatoriska ämnen i studentexamen (så att bl.a. det andra inhemska språket kunde väljas bort), dels den utökade valfriheten överhuvudtaget i gymnasiets läroplan från och med 1994.

Eftersom man förutsåg att de s.k. kombinationsexamina efter försökstiden skulle komma att utgå, beslöt undervisningsminister Maija Rask under sin mandatperiod i stället, uppbackad av en majoritet i studentexamensnämnden,³⁸ att göra slag i saken på ett annat sätt. Hon fick först ministeriet (1995) och senare hela statsrådet (2002) att med stöd av en särskild försöksförordning (811/2002) inleda försök med större flexibilitet än tidigare i studentexamen också för vanliga gymnasister, alltså för dem för vilka studentexamen utgör det lagstadgade slutprovet.

Försöksverksamheten utvidgades två gånger, så att abiturienterna i slutskedet (läsåren 2002–04) i över 50 gymnasier, även i några svenska, hade möjlighet att komponera sin examen utan prov i det andra inhemska språket. En undersökning, som redovisades i propositionen, visade att ca 11 % i försöksskolorna, med vissa regionala

skillnader och könsskillnader,³⁹ hade valt bort svenskan och något flera än tidigare i stället valt matematik- eller realprovet, vilket stämde överens med det officiella syftet och inte ansågs vara 'så farligt' ur tvåspråkighetens och svenskans synvinkel. Såväl i propositionen som i riksdagsdebatten återropades kraftigt de finska gymnasierectorernas åsikt och ett otal utlåtanden från olika myndigheter och lärarorganisationer: dessa understödde nämligen nästan enhälligt förslaget.

Motiveringarna för den större valfriheten framgår med önskvärd tydlighet både av propositionen (RP 7/2004 rd) och den dåvarande undervisningsministern Tuula Haatainens inledande anförande i den långa remissdebatten i riksdagen 20.4.2004. Som de två viktigaste sakskalet uppgavs att (1) *minska språkdominansen* i examen (vilken nog var ett faktum) och det omhuldade allmänna behovet av (2) *större flexibilitet i enlighet med gymnasiets läroplan*.⁴⁰ Därtill ansågs valfriheten (3) *gynta yrkesstudier och vuxna*: de skulle därmed lockas att i större utsträckning avlägga studentexamen. En större valfrihet ansågs i viss mån också vara (4) *till förmån för pojkar*, som p.g.a. läs- och skrivsvårigheter m.m. visat sig ha svårigheter med de många språkproven. Ett bestickande argument, som utnyttjats i många andra sammanhang och som Haatainen både då och senare inte försummat att framhålla, var att man äntligen måste få (5) *slut på det långa strukturförsöket*, som då (2004) redan hade pågått i åtta år och allmänt ansågs leda till ojämlikhet. Försöket blev med andra ord självuppfyllande, som så många andra försök i skolvärlden.

Svenska folkpartiet, som genomskådade den egentliga avsikten, hade försökt bromsa reformen genom att i kraft av ett utlåtande från justitiekansler Åstads komma att studentexamensproven gjordes till en lagfråga (därför gick den till riksdagen), men partiet lyckades trots det inte denna gång hävda sig vare sig i regeringen, när propositionen skulle avlåtas, eller i riksdagen. I den slutliga behandlingen och om-

röstningen 1.6.2004 på basis av kulturutskottets betänkande i frågan (KuUB 7/2004 rd) blev SFP, denna gång tillsammans med de gröna (som egentligen mera bekymrade sig för matematiken) i klar minoritet för motförslaget med fem obligatoriska ämnen. SFP:s riksdagsmän hävdade i sina inlägg förutom (liksom tidigare) att landets tvåspråkighet och goda kunskaper i det andra inhemska språket utgjorde en omistlig del av allmänbildningen i Finland. SFP fick i slutskedet av debatten stöd även av grundlagsutskottets ordförande Kimmo Sasi. Frågan hade nämligen på regeringens begäran behandlats även där, men utskottet fann dock inte sambandet mellan grundlagens språkparagraf och strukturen i studentexamen vara så starkt att det skulle ha förhindrat en riksdagsbehandling i normal ordning (jfr punkt 1 i sammanfattningen nedan).

Valfrihetens förespråkare var i debatten måna om att betona att det denna gång inte gällde obligatoriet i läroplanen, utan endast en reform som t.o.m. kunde gagna svenskundervisningen genom att skapa bättre motivation för den. Förslaget om en ändring av gymnasielagens paragraf (§ 18/13.8.2004/206) om provrepertoaren i examen gick därför igenom med betryggande majoritet (84–16; 92 frånv.), och den genomfördes i snabbast möjliga tågordning, redan i examensomgången våren 2005. I samband med statsrådsbehandlingen hade SFP dock lyckats få ett enhälligt yttrande till protokollet, enligt vilket reformen skulle utvärderas senast 2011 och även vissa andra åtgärder vidtas till förmån för svenskundervisningen.⁴¹

Frågan om större valfrihet i studentexamen och därmed möjlighet att på något plan kunna förbigå stötestenen svenska (i någon mån också finskan) väckte inte, om man ser till hela landet, på långt när lika stort genljud i pressen som debatterna om hela läroämnets status 1967–68 och 1990. Frågan hade nog synts redan när det s.k. strukturförsöket började 1995 och förlängdes 2002, men den allmänna debatten vaknade på allvar först när saken skulle avgöras i statsrådet och riksdagen vårvintern 2004, igen huvudsakligen i den svenska pressen med Hufvudstadsbladet i spetsen. Där uttalade sig i debattartiklar så gott som hela den finlandssvenska pedagogiska expertisen och flere svenska politiker, t.ex. Håkan Andersson (PF i Vasa, 8.4.), Erik Geber (Utbildningsstyrelsen, 6.4.), Mirja Saari, Jan-Ola Östman och Carita Rosenberg Wolff (Helsingfors universitet), Mikael Reuter (språknämnden), Pär Stenbäck, Maria Björnberg-Enckell (SFP) Henrik Wilén (NiFin, 9.4.) och Matti Klinge. Jan-Erik Enestam, som i egenskap av minister innehade en nyckelposition, publicerade sitt inlägg på finska i Helsingin Sanomat.

Det svenska försvaret av den obligatoriska studentsvenskan sköt alltså in sig på svenskans ställning som en naturlig och omistlig del av allmänbildningen i Finland; studentexamen har ju i alla tider betraktats som den nationella allmänbildningens manifestation. Inläggen tog sig därför, precis som i pamfletten 1967, delvis mycket hätska uttryck. Håkan Andersson betraktade tilltaget som ”dumhetens manifestation” och han ackompanjerades både av Bo Lönnqvist, som raljerade om dagens universitet som ”ett daghem för unga människor som inte vet vad de vill” och av Anna-Lena Laurén (3.4), som med erfarenhet särskilt av finskstudierna hävdade att man i skolan faktiskt lär sig mycket genom tvång, fastän det för tillfället kan bjuda emot.

Det höjdes dock även motsatta röster, t.ex. av Henrik Nykopp från Grankulla (2.4): ”Glöm tvångssvenskan, SFP!” Den skapar

bara motvilja. Av samma åsikt var finskläraren Eva Sundgren från Helsingfors, som skrev om saken även i HS. Ålänningarna rosade självfallet valfriheten, som de hade varit med om utpröva. Den spelade dem i händerna, emedan finskan ju i de åländska skolorna alltid har varit ett helt frivilligt läroämne. De svenska ”emerituspolitikerna”, Pär Stenbäck och Christoffer Taxell, var – kanske av taktiska skäl – ganska försiktiga i sina inlägg. Stenbäck pekade optimistiskt på den officiella förklaringen att detta inte ännu var någon katastrof för svenskan i Finland; svenskan fortsatte att vara ett obligatoriskt läroämne i läroplanen och försöksresultaten hade inte varit härresande negativa.

På den finska sidan tog tidningarna, särskilt Helsingin Sanomat på ledarplats (31.3. och 16.4), när besluten fattades i statsrådet respektive riksdagen, fasta just på detta. Skribenten tillade dessutom litet elakt att det skulle ha varit ett politiskt självmord för SFP att göra studentsvenskan till en regeringsfråga, vilket många finlandssvenskar ansåg att partiet borde ha gjort. Man var på sina håll nog medveten om att det ovan nämnda uttalandet till statsrådsprotokollet kanske mest var en välvillig gest eller ett rentvagningsmedel (fi. silmienpesuvettä) åt SFP.

Debatten 2004 visade att SFP inte längre hade samma politiska tyngd i regeringen och riksdagen som 1990 och 1968, men det stod också klart att förslaget denna gång, med lärdom av det dåligt underbyggda förslaget öde 1990, från den finska sidan var så hårt paketerat och grundat i skolvärlden att det inte längre gick att lösa upp det eller förkasta det. Ganska ytligt, men kanske realistiskt, var dock statsministerns (Matti Vanhanens) offentliga argument emot SFP:s förslag om fem obligatoriska ämnen. En så rigorös examensstruktur skulle förorsaka för många hudar (underkända prestationer), ansåg han i samklang med beredningen.

Valfrihetens inverkan på abiturienternas provval kom snart att förstärkas av två andra reformer av studentexamen, som hade förberetts i samma veva och som man hade svårt att genomskåda verkningarna av, nämligen (a) att det ena modersmålsprovet skulle omvandlas till ett textkompetensprov och att båda modersmålsproven skulle räknas med i slutvitsordet, samt framför allt (b) att det allmänna realprovet skulle spjälkas upp till separata realämneprov. Provet i det andra inhemska språket kom därigenom att tävla om abiturienternas gunst på en större bricka än tidigare, bl.a. med sådana realämnena vilkas kursantal är jämförelsevis litet, t.ex. med hälsokunskap (1 + 2 kurser) och samhällslära (2 + 2 kurser). Det nya modersmålsprovet, det s.k. textkompetensprovet förlades slutligen till en vardag före hörförståelseproven, på våren alltså till början av februari, vilket också kan tänkas ha minskat lusten att delta i flera språkprov (hörförståelsedelarna) genast veckan efter.

Betydligt värre än den större konkurrensen om abiturienternas val blir dock på längre sikt den statusförlust som det andra inhemska språket i skolorna led i och med att studentexamensprovet i det blev valfritt. Eftersom det huvudsakligen är studentexamensproven och inte vitsorden på gymnasiet avgångsbetyg som räknas vid antagningen till högskolorna, uppstår det lätt en uppfattning, som sprider sig långt ner i skolvärlden, att de prov som inte måste avläggas i studentexamen är mindre viktiga. Följderna blev, tvärtom vad man hade hoppats på, en attitydförsämring, vars inverkan snabbt kunde iakttas.⁴²

I jämförelse med den åtminstone ytligt sett positiva utgången av konflikterna i de föregående kritiska skedena för svenskobligatoriet i de finska skolorna i Finland (1968 och 1990), gick alltså SFP i studentexamensreformen 2004 på en s.k. nit, dvs. partiet blev nästan ensamt och förlorade både i statsrådet och i riksdagen.⁴³ Hur stora följdverkningarna för svensk-kunskaperna hos de finska ungdomarna på sikt egentligen blir av denna förlust, återstår att se.⁴⁴ Det är mycket

osannolikt att ämnets statusförlust i studentexamen skall kunna uppvägas av de stödåtgärder för svenskan som i kraft av det nämnda statsrådsyttrandet redan har vidtagits (närmare nedan). UKM utreder för närvarande, i enlighet med beslutsprotokollet, verkningarna av den utökade valfriheten (strukturen reformen) som helhet. Resultat har utlovats inom år 2010. För svenskans del är dock, som sagt, reformens negativa inverkan i stort sett redan känd.⁴⁵

8. Svenskan (och finskan) i yrkesutbildningen

I den grundläggande yrkesutbildningen, framför allt i servicebranscherna (handel och turism, hotell och restaurang samt vård) har det från första början, t.ex. i handelsläroverken redan på 1800-talet⁴⁶ och i den växande social- och sjukvården ställts krav på kunskaper i det andra inhemska språket, samt på institutsnivån också i ett eller t.o.m. två främmande språk. Emedan man tidigare (före 1978) kunde komma in i en del av dem med enbart folkskola (och på 60-talet och 70-talen eventuellt medborgarskola) som grund, måste undervisningen i svenska respektive finska på både skol- och institutsnivå då vara relativt omfattande, t.o.m. 5 timmar i veckan under 2–3 års tid, vilket gjorde att man i dem nådde nästan lika långt som i mellanskolan, t.o.m. längre. Texterna och övningarna var på de högsta klasserna i yrkesläroanstalterna, t.ex. för blivande ekonomer och korrespondenter, klart yrkesinriktade.

I och med tillkomsten av den obligatoriska undervisningen i det andra inhemska och ett främmande språk i grundskolan förändrades läget inför den s.k. mellanstadierformen (1978) radikalt. I och med den gjordes språkundervisningen obligatorisk i alla branscher redan på den s.k. skolnivån med minst en eller två studieveckor i svenska respektive finska och/eller minst två studieveckor engelska. Dessa studier av grundläggande och repeterande karaktär kunde byggas på, beroende om yrkesområde, både med obligatoriska yrkesspråkstudier och frivilliga tilläggsstudier.

Möjligheterna att just i servicebranscherna bygga på obligatoriet med yrkesinriktade språkstudier redan i den grundläggande yrkesutbildningen var de facto ända fram till reformerna på det andra stadiet på 1990-talet ganska goda. I den nya examensstruktur, som fastställ-

des genom ett statsrådsbeslut (213/1999), skedde emellertid den förändringen att timantalet i de allmänna (gemensamma) ämnena skars ner till förmån för yrkesämnena, dock fortfarande med vissa möjligheter till fördjupning i de s.k. fritt valbara studierna eller i form av ett yrkesämne, om detta kan motiveras. I hur hög utsträckning sådana fördjupningar kunnat genomföras har inte undersökts i detalj.⁴⁷ Yrkes-
språklärarna, också i (de gamla) handelsläroverken, klagar i allmänhet över att elevernas divergerande val, sparåtgärder m.m. försvårar fördjupningen. I allmänhet tycks det alltså nu, trots det förbättrade utgångsläget, åtminstone visavi mängden undervisning ha skett en tillbakagång i jämförelse med 1960- och 70-talet.

En osäkerhetsfaktor är huruvida nivåkraven i läroplanen verkligen efterföljs, och om eventuellt missbruk eller eventuell försummelse (kan) beivras. På grund av de olika examenstyperna och tillgodoräknandebestämmelserna är risken stor för att yrkesspråkkraven undertolkas eller t.o.m. medvetet lämnas därhän när det börjar ta emot. En tredje broms är att språkkunskaperna tills vidare inte har implementerats i yrkesproven, fastän det har varit tal om det. Yrkesproven (näyttöko-
keet) är nämligen den enda utvärderingen av yrkesstuderaendes färdigheter, som bedöms enligt gemensamma utslagsgivande kriterier (kvalitetssäkring) av den typ som gymnasisterna möter i studentexamen och i högskolorna (nedan). Den största skillnaden mellan språkstudierna i gymnasiet och den grundläggande yrkesutbildningen ligger dock i mängden studier (5 kurser minimum i gymnasiet mot bara 1 studie-
vecka i yrkesutbildningen).

Det sistnämnda faktumet för in på två faktorer i yrkesspråkstudier i allmänhet och i svenskan i synnerhet, som de finska språkdidaktikerna intresserat sig för, nämligen frågan om (språk)studiernas **relevans** (Olkinuora 1982; Nikki 1992) och **motivation** (Laine 1977; Kantelinen 1995). Med relevans (från Schutz 1970 och Wagner 1975) avses både

studiernas meningsfullhet och betydelse. Den studerandes upplevelse av meningsfullhet i studierna av ett enskilt språk, t.ex. svenska i en finsk yrkesskola, beror på hela livs- och studiesituationen, enkelt uttryckt på hur målmedveten den studerande är och hur lämpliga han tror eller anser att studierna är för sitt kommande yrke. Att det finns problem med den övergripande meningsfullheten och motivationen i yrkesstudierna visas av den ganska stora avbrottsprocenten i dem i jämförelse med i gymnasierna (ca 13 % gentemot 4 %).

Samma faktorer har granskats både i Utbildningsstyrelsens utvärderingar (AMKI 1998) och av Kantelinen (1995). På basis av dessa är det uppenbarart att motivationen för finskspråkiga yrkesstuderaendes studier i svenska varierar kraftigt från bransch till bransch, skola till skola och också regionvis. Svenskan upplevs som relevant huvudsakligen i vissa branscher och i vissa regioner, där de studerande själva kan se och uppleva det dagliga behovet av färdigheter i språket. Detta har fått finska forskare, bl.a. Nikki (1992) och många finska skoladministratörer att tala för en omvärdering av språkvalen i yrkesutbildningen. Samma iakttagelser visavi bristande relevans och motivation gäller i viss mån även finskan i den svenska yrkesutbildningen, men i betydligt mindre skala och bara på några klart avgränsade yrkesområden (AMKI-rapporten 1998).

9. Språkraven i högskolorna och den s.k. tjänstemannasvenskan/-finskan

I och med den stora högskolereformen 1974, samtidigt som lärarutbildningen i sin helhet överfördes till universiteten, reformerades också de allmänna språkstudierna vid dessa. I stället för de gamla pro exercitio-proven i latin och ett modernt språk, infördes krav på förhör och undervisning i det andra inhemska språket och minst ett främmande språk som en del av de kraftigt utvidgade grundstudierna. Denna del av reformen implementerades genom de nya examensförordningarna för olika ämnesområden (fakulteter) år 1978.⁴⁸ Genom att stadga att man redan i samband med studierna skulle tillägna sig och uppvisa sådana kunskaper som krävdes av tjänstemän i tvåspråkiga ämbetsdistrikt skulle de högskoleutbildade i och med sin examen automatiskt bli språkligt kompetenta för offentliga tjänster. Man nådde rent av tre syften samtidigt: (1) Man fann en modern ersättning för de gamla språkproven, (2) de studerandes samhälleligt inriktade allmänbildning och deras förmåga att tillgodogöra sig ny kunskap på andra språk än modersmålet breddades, samt (3) man tillgodosåg utan särskilda (andra) åtgärder landets behov av tillräckligt svensk- och finskunniga tjänstemän för den offentliga förvaltningens behov.

Numera ingår de sagda språkkunskapsbestämmelserna i den allmänna universitetsförordningen (974/19.8.2004) och kan därför inte åsidosättas i enskilda universitets examensstadgor.⁴⁹ De är således inte juridiskt lika starkt grundade som det andra inhemska språket i de finländska grundskolorna och gymnasierna, vilka är fastslagna i läroämnesparagraferna i skollagarna. Kopplingen mellan den språkkunskap som förvärvats och uppvisats i samband med studierna (den skall vara

utsatt på examensbetyget) och språklagstiftningen, samt t.o.m. med studentexamen, är emellertid uttalad också i examensförordningen för det s.k. tjänstemannaprovet i det andra inhemska språket, och sålunda korsgaranterad.

För att genomföra språkundervisningsreformen i högskolorna grundades vid dem fristående språkcentraler, som i enlighet med de olika fakulteternas bestämmelser skulle handha språkundervisningen. Examensreformen 1974–80 innebar därför ett betydande resurstillskott för språkundervisningen i Finland och en avsevärd höjning av det andra inhemska språkets status. De allmänna språkstudierna vid universiteten kompenseras i viss mån förlusten av den långa skolsvenskan för majoriteten av studenterna, alltså för dem som i den allt hårdare konkurrensen lyckas komma in i dem.

I och med yrkeshögskolornas tillkomst utvidgades samma krav på kunskaper i det andra inhemska språket till dessa, första gången formellt i och med förordningen om ådagaläggande av kunskaper i finska och svenska i högskolorna 442/1987, i dag i kraft av den nya förordningen om yrkeshögskolor 2003. Yrkeshögskolorna är i dag tretton till antalet, och i dem studerar sammanlagt över 20 000 studerande. Om målet i statsrådets utvecklingsplaner, att ca 70 % av åldersklasserna i Finland ska få högskoleutbildning, kan nås innebär detta en väsentlig ökning av svenskkunskaperna i yrkeslivet, även om utgångsläget för dem som kommit in i yrkeshögskolorna via den grundläggande yrkesutbildningen vanligen är betydligt sämre än för dem som avlagt studentexamen.

Trots universitetsreformerna 1974–80 kvarstod länge det gamla, under Justitieministeriet lydande språkexamenssystemet från 1922, som i praktiken innebar att den som skulle söka en offentlig tjänst, där ifråga varande språkkunskaper krävdes, för att få ett särskilt språkintyg måste söka sig till en adjungerad medlem av den av JM tillsatta

examensnämnden, skriva en liten uppsats och samtala en stund med examinatorn på målspråket i fråga (det s.k. *lilla språkprovet*). Prestationen bedömdes (liksom nu) med epitetet god eller nöjaktig. (Examinanden skulle på förhand uppge vilketdera han eller hon behövde.) Systemet med dylika examinatore möjliggjorde ganska stort godtycke. Det *stora språkprovet*, som skulle utvisa ”fullständiga kunskaper”, avlades för examensnämnden. I det krävdes det en i det närmaste felfri översättning av en facktext från modersmålet till det andra inhemska språket, en liten uppsats och ett samtal med huvudexaminatorn jämte en bisittare från yrkesområdet i fråga.

I och med att språkexamina vid universiteten stadgade sig, och när man enligt internationell modell hade infört ett nytt lagstadgat examenssystem också i de s.k. allmänna språkproven för invandrades och näringslivets behov, beslöt man på 1990-talet att förnya också det statliga språkexamenssystemet. Administrationen av alla språkexamina, också proven i det andra inhemska språket för tjänstemän, ålades då Utbildningsstyrelsen och genomförandet av dem utackorderas till *Högskolornas språkcentral* i Jväsby. Att avlägga ett språkprov är numera därför en betydligt drygare och modernare procedur än tidigare.⁵⁰

10. Några utvecklingsprojekt och timfördelningsförslaget våren 2010

Skolmyndigheterna har självfallet inte varit omedvetna om den bristande motivationen för språkstudier i den finländska grundskolan över huvud taget och för svenskan som obligatoriskt läroämne i synnerhet. Ovan antydde den stora språkprogramkommitténs (1977) fruktlösa ansträngningar, och fr.o.m. 1990 har tillsatts flera utvecklingsprojekt, av vilka särskilt Utbildningsstyrelsens nationalspråkprojekt, *TOKI*-projektet (2007–2010) samt projektet *Svenska nu* (2007–2012) vid Hanaholmen uttryckligen har varit avsedda att främja motivationen för svenskundervisningen. Under de senaste tio åren har det genomförts två nationella utvärderingar (2001 och 2008) av elevernas attityder och inlärningsresultat i svenska i årskurs 9 i grundskolan och en lägesanalys av språkundervisningen i den grundläggande yrkesutbildningen (AMKI-projektet). Eftersom utvärderingarna noga rapporterats av Utbildningsstyrelsen och de nämnda utvecklingsprojekten ännu inte är riktigt avslutade, måste en granskning av dem och deras eventuella effekter här lämnas därhän med det något bleka konstaterandet, att erfarenheterna från dem är både positiva och negativa, beroende på vilken målgrupp och vilka verksamheter eller undersökningar man refererar till.

Det nya timfördelningsförslaget för den grundläggande utbildningen (UKM:s PM 2010: 1) angår inte språkobligatoriet som sådant, eftersom läroämnena är lagstadgade. I två avseenden kommer det dock, om det går igenom, att inverka på det. Dels föreslås i promemorian nämligen en tidigareläggning av B-språket, främst alltså svenskan i de finska grundskolorna, till årskurs 6, dels yrkas det på ett tvång för kommu-

nerna att bjuda ut svenska som parallellt A-språk och också förverkliga det redan med ett ganska lågt antal anmälda (10 i hela kommunen). Förslaget förutsätter en lagändring och förorsakar merkostnader. Det blir således också en riksdagsfråga, varvid den s.k. tvångssvenskan som helhet säkert kommer att beröras i debatten. I gengäld skulle de långa språken, alltså A-engelskan och A-finskan vara tvungna att avstå två årsveckotimmar på högstadiet, vilket gör hela reformen känslig även ur facklig synvinkel.

De förslag i promemorian som angår språkundervisningen (och flera andra) är diskutabla, inte bara ekonomiskt utan också pedagogiskt och organisatoriskt, vilket de många reservationerna i betänkandet utvisar. Centerpartiet har redan signalerat att det nu motsätter sig förslaget, varför det är osäkert om undervisningsministeriets ambition att få igenom reformen under denna riksdagsperiod uppfylls. I varje händelse skulle förändringarna genomföras i praktiken först i och med den läroplansreform som utfästs till 2014, och hinner därför diskuteras länge ännu ur olika synvinklar. Om planerna på att föreskriva att A-svenskan kan vara valbar i finska kommuner på grundskolans lågstadium, men inte finskan i svenska skolor, uppstår det igen en intressant olikhet med tanke på grundlagens likställighetskrav.

11. Sammanfattande diskussion

Beredningen för och debatterna om det andra inhemska språkets ställning i skolorna i Finland visar att de politiska konstellationerna och de samhälleliga, t.o.m. världspolitiska, bakgrundsfaktorerna vid de kritiska tidpunkterna har varit olika. På 1930-talet var det bara en liten grupp finska riksdagsmän på den ultranationalistiska högerkanten vilka, som ett utslag av den s.k. andra språkstriden, föreslog svenskans utgång eller valfrihet som läroämne i de finska läroverken (men inte finskans ur de svenska). Detta första embryo till större ”valfrihet” i språkprogrammet i skolorna dog snabbt ut i och med kriget och den försoning dessa framkallade mellan språkgrupperna och samhällsklasserna i Finland. Efter andra världskriget gick engelskan, på grund av de allierades seger, starkt framåt i hela västvärlden. Det blev angeläget och naturligt att göra detta ”världsspråk” som det huvudsakliga ”för eleven främmande språket”, inte bara i grundskolan utan också i den grundläggande yrkesutbildningen och samtliga högskolor. I den debatt som uppstod på 1960-talet inför grundskolan blev huvudskillnaden därför i jämförelse med 30-talet den, att engelskan med påföljande valfrihet för svenskan förespråkades både av den högsta skolledningen och av många socialdemokrater. I språkstriden på 1920- och 30-talet hade dessa ställt sig försonliga och t.o.m. svenskvänliga.

När språkfrågan i anledning av den skolpolitiska redogörelsen smögs in i riksdagens kulturutskott 1990 och debatten blossade upp på nytt, fanns de ivrigaste motståndarna till den obligatoriska svenskan i Samlingspartiets ledning, medan åsikterna i de övriga finska partierna till en början var delade. Vid grundskolans tillkomst hade den nordiska (skandinaviska) inriktningen varit stark, men i och med Sovjetunionens fall och EU:s tillkomst *försvagades nordismen*, vilket i

praktiken gav utslag i försöket att utmönstra svenskan ur obligatoriet i grundskolan och också föranledde mindre nordiskt innehåll i andra läroämnena (Geber 2009). De flesta bedyrade dock i debatten en ganska svenskvänlig och nordisk hållning i princip. Nu, 2010, verkar skolsvenskan i stället ha starka försvarare i Samlingspartiets ledning (detta trots ungdomsfalangens motsatta initiativ på partidagen i juni 2010), medan Centerpartiets ledning av regionalpolitiska skäl plötsligt har funnit för gott att ställa sig skeptisk till nyttan av skolsvenskan och även de gröna vacklar. Debatten om studentexamen 2004 däremellan fördes särskilt på den finska sidan huvudsakligen med andra än språkpolitiska argument.

Den ökade invandringen och ryskans större inflytande i östra Finland bidrar nu till trycket mot svenskan, likaså den allt större kampen mellan olika läroämnena om utrymmet på skolschemat. Språkundervisningen i de svenska skolorna, som utgjorde ett viktigt element i grundskoledebatten, har i de senaste omgångarna spelat en underordnad roll, även om finskan ur jämlikhetens synvinkel och på grund av vissa särproblem⁵¹ måste lyftas fram i diskussionen om valfriheten i studentexamen. Viktigt att minnas är att också de konkreta skolpolitiska och pedagogiska reformer, som vid olika tider aktualiserat språkfrågan, varit vitt skilda: från läroverkens förnyelse på 1930-talet till språkens ställning i förhållande till det uppspjälkta realprovet i obligatoriet i studentexamen. Språkprogrammet måste, med de gamla tvisterna och argumenten i gott minne, med andra ord varje gång analyseras på nytt i den aktuella kulturpolitiska och pedagogiska situationen.

Argumenten för och emot det andra inhemska språket som obligatoriskt läroämne i alla skolformer i Finland kan sammanställas i fem grupper: (1) de samhälleligt-juridiska, (2) de pragmatiska, (3) de pedagogiska, (4) de historiskt-kulturella och (5) de ekonomiska.

1. De juridiska argumenten har funnits med från första början, men den styrka med vilka de framförts har växlat. Svenskans ställning i grundlagen som ett nationalspråk och språklagstiftningens krav på kunskaper i det andra inhemska språket hos statstjänstemännen har åberopats särskilt av SFP, när det verkligen gällt att försvara svenskobligatoriet. Också läroplansteoretikerna, t.ex. Nikki (1989), Piri (2001) och Niemi (2008) har nämnt denna aspekt. Egentligen finns det dock inget direkt samband mellan grundlagen eller språklagen och skolsvenskan respektive -finskan.

Språklagen säger inte att alla måste lära sig det andra inhemska språket redan i skolan, inte ens att alla anställda i offentlig tjänst måste kunna det. Den säger endast att medborgarna i tvåspråkiga ämbetsdistrikt samt inför domsstol har rätt att bli betjänade och uträtta sina ärenden på sitt modersmål finska eller svenska, samt att samhällsservicen och inrättningarna i tvåspråkiga ämbetsdistrikt bör vara ordnad så att de kan göra det. Dessutom åläggs myndigheterna numera en viss övervaknings- och informationsskyldighet i detta hänseende. Hannu Niemi (2008) har därför principiellt rätt i att det verkar ohemult att kräva att alla högskoleutbildade (bara) för ”tjänstemannasvenskans” skull bör uppnå den stadgade kunskapsnivån, i synnerhet inte i enspråkiga regioner. Men det är också sant, som det ofta hävdats i debatten, att en enskild skolelev eller studerande inte så noga kan veta var eller när han eller hon i framtiden kommer att ställas inför det behovet eller kravet.

Det finns dock ett indirekt samband mellan lagstiftningen och språkproven, vilket också riksdagens grundlagsutskott påpekade inför beslutet om den större valfriheten i studentexamen 2004. Undervisningen bör i skolorna och högskolorna vara ordnad så att det går att få fram *en tillräcklig kader av tjänstemän* som behärskar det andra inhemska språket så väl som speciallagarna

i vart och ett fall särskilt föreskriver. Säkerställandet av denna grund var en orsak, men inte den enda, till att det andra inhemska språket på 1970-talet gjordes obligatoriskt i grundstudierna vid universiteten, och enligt samma modell sedan även i yrkeshögskolorna i slutet på 1980-talet.

Om det, såsom nationalspråksrapporten (utk.) gör gällande, kan påvisas att *skolkunskaperna generellt inte räcker till* för att alla eller en tillräcklig andel med rimliga tilläggsansträngningar i högskolorna skall kunna uppnå den erforderliga nivån i det andra inhemska språket, gäller det att antingen (a) effektivera skolundervisningen (b) att utöka högskolornas resurser för ändamålet, eller (c) omfördela resurserna så att åtminstone en tillräckligt stor andel av de studerande uppnår nivån och självmant, vid behov, kan studera mera svenska eller finska och andra språk efter eget val. Det kan inte vara omöjligt att beräkna kostnaderna för de olika alternativen.

Det är ganska vanligt att skandinaver och även enskilda finlandssvenskar förundrar sig över att det i Finland, också på tvåspråkiga orter, kan vara svårt att få betjäning på svenska i affärer och företag, fastän landet (staten) och vissa kommuner är officiellt tvåspråkiga. Då sammanblandas den offentligrättsliga sfären med den privata. I affärer, företag, privata samfund etc. kan språkkunskaper endast motiveras med nyttan av dem för arbetsgivaren och kunden, såvida inte ett affärsbolag som posten eller ett trafikverk säljer tjänster till det allmänna och den vägen kommer i officiell kontakt med allmänheten.⁵² Av samma skäl kan det vara svårt för finska högskolestuderande att förstå varför t.ex. en ekonom, ingenjör eller sjukvårdare i det inre Finland i samband med studierna måste ådagalägga kunskaper i svenska framom eller i stället för något främmande språk. De juridiska argumenten räcker m.a.o.

inte till för att motivera att alla måste studera det andra inhemska språket. Man kan ändå hävda att redan det faktum att svenskan definierats som det ena av två nationalspråk i Finland ger det en samhällelig och kulturell dignitet framom ett utländskt språk eller ett (juridiskt) minoritetsspråk.

- 2. De pragmatiska skälen**, nyttan eller eventuellt onyttan av att i Finland kunna både finska och svenska vid sidan om eller t.o.m. framom andra språk har från början framhållits av både förespråkarna och motståndarna till svenskobligatoriet. Nyttospekten betonades särskilt vid införandet av obligatorisk svenska i grundskolan. Förespråkarna betonade nyttan av svenskan särskilt i tvåspråkiga områden och i kontakterna med Norden, medan motståndarna (t.ex. i skolreformkommissionen 1965–66) hävdade att det i en allt mera internationell värld är viktigare att kunna något av de stora världsspråken, särskilt engelska, ordentligt. Vissa chefer på skolstyrelsen hävdade t.o.m. att kunskaper i svenska blir allt mera överflödiga vartefter finlandssvenskarna, dvs. de närmast presumtiva svenskspråkiga sakägarna, kunderna och umgängespartnerna, blir så tvåspråkiga så att de gott reder sig på finska och kanske inte ens försöker tala svenska med finskspråkiga. Motsvarande påstås sällan för finskans del, inte ens på Åland, där man annars minutiöst har hållit fast vid sin (juridiska) rätt att använda enbart svenska i alla officiella (statliga) sammanhang i Finland.

Nyttospekten i kombination med både den juridiska rätten och den privata vinsten samlar glödande kol på finlandssvenskarnas huvuden. Om inte rätten att använda modersmålet svenska hävdas och nyttjas i offentliga sammanhang, t.ex. i ministerier och statliga ämbetsverk, på kommunfullmäktiges möten och i nämnderna på tvåspråkigas orter, eller om kunden i en affär i Helsing-

fors eller Åbo av bekvämlighetsskäl inte ens försöker tala svenska (eller genast byter till finska) blir det svårt för finskspråkiga att inse nyttan av att ha tvingats lära sig språket. Lika frustrerande är det för svenskspråkiga att i nordiska sammanhang för enstaka finskspråkigas eller baltiska deltagares skull tvingas byta förhandlingspråket till engelska.

Nyttan av svenskan har betonats i yrkesutbildningen och i högskolorna, men samtidigt är språkraven, såsom Niemis avhandling (2008) visar, mycket sårbara. Det kan, som sagt, vara svårt för en blivande ingenjör eller sjukvårdare inne i landet att inse nyttan av kunskaper i svenska framom kunskaper i t.ex. tyska eller ryska. Påminnelser om landets officiella tvåspråkighet, arbetskraftens rörlighet etc. övertygar inte en enskild studerande eller yrkesutövare, om de flesta av de kunder eller patienter i närmiljön, som behärskar finska dåligt, helst vill tala engelska, tyska eller ryska, och om några få svenskspråkiga gott ser ut att reda sig på finska.⁵³

3. I beredningen av grundskolereformen blev, såsom ovan visades, **de pedagogiska frågorna**, åtminstone för den högsta skolledningen personifierad i generaldirektör och undervisningsminister R.H. Oittinen, efter en viss tvekan det starkaste argumentet mot obligatorisk svenska. Måhända bottnade ställningstagandet t.o.m. i personliga erfarenheter, men de mest framhållna argumenten för valfrihet var dock (a) att grundskolan över huvud taget inte skulle få bli *för teoretisk* och (b) att alla elever *inte skulle förmå* eller orka studera två språk. Både 1968 (t.ex. Virolainen) och mycket senare, nyligen i en insändare Hbl 27.9.2010, har det sistnämnda argumentet förlöjligats av svenskobligatoriets förespråkare: Varför skulle de finska skolornas elever vara mindre begåvade än eleverna i de svenska (för vilka man kunde tänka sig två obligato-

riska språk) eller t.ex. än de barn för vilka vårdnadshavaren valt en språkskola eller en Steinerskola, där man ju börjar med två och t.o.m. flera språk mycket tidigt?

Det gäller dock att minnas att steget från en folkskola med inget eller bara ett språk utöver modersmålet på schemat var stort inför grundskolan och att också senare utvärderingar och erfarenheter visar det fanns fog för den s.k. ettspråkslinjens envishet i frågan. Att studera nya språk systematiskt (formellt) på de högre klasserna i skolan är arbetsdrygt och **motivationskrävande**; det är inte detsamma som att lära sig ett andra språk naturligt i närmiljön, som att ”leka in” det i dagvården eller som att använda det direkt i lärandet av andra skolämnen (språkbad). När grundskolan infördes och språkundervisningen tidigarelades till nioåldern, försökte man komma ur denna knipa genom att betona att språkundervisningen i skolorna borde bli mera praktisk, ända upp i gymnasiet.

Till de pedagogiska frågorna kan, åtminstone ur individens synvinkel, räknas även **kontinuiteten i språkstudierna**. Möjligheterna att komma in och fortsätta språkstudierna i gymnasier och på vissa linjer i yrkesutbildningen framhölls redan av skolreformkommittén 1966, och den har senast betonats det s.k. *Kiepo*-projektet.⁵⁴ Kontinuitet i språkstudierna är emellertid svårt att förena med valfrihet, särskilt i yrkesutbildningen, medan de studerande sprids på olika branscher och linjer. Ett ytterlighetsexempel på detta utgör de ytterst få åländska studerande som inte alls studerat finska, och – i betydligt större skala – alla de som i grundskolan haft ett annat A-språk än engelska, främst svenska eller tyska. Få av dem som har ett vitsord i A-svenska från grundskolan kan i den grundläggande yrkesutbildningen fortsätta studierna på sin nivå, utan de går in i undervisningsgrupper i B-svenska, får räkna tidigare studier tillgodo eller tillåts genast tentera undan den enda studieveckan det ofta handlar om.

4. Som vi har sett bar alltså de pragmatiska och pedagogiska argumenten mot obligatorisk svenska vid grundskolans tillkomst rätt långt, ända in i riksdagens kulturutskott, men de fick i plenum och i offentligheten småningom ändå ge vika för **de historiska och kulturpolitiska argumenten**. I den avgörande debatten blev dessa, särskilt det nordiska argumentet, det viktigaste (t.ex. Tallgren och Gestrin i riksdagens plenum 2.4.1968), och det samma hade hävdats också tidigare av Oittinen själv, innan han låste sig för (argumenten för) bara ett språk (engelskan). Också i debatten om valfriheten i studentexamen 2004 framhölls svenskan, av både historiska och språkgeografiska skäl, som en naturlig och omistlig del av allmänbildningen i Finland, starkast av SFP, t.o.m. så starkt att den ansågs motivera att svenskan borde utgöra ett femte obligatoriskt ämne i studentexamen, vilket tyvärr blev partiets förlorende ståndpunkt i riksdagen.

De kulturpolitiska argumenten förefaller nu, i motsats till 2004, att ha vunnit allt större gehör också bland finskspråkiga debattörer; t.o.m. bland de skoldirektörer och rektorer i östra Finland vilka av pragmatiska skäl nu vill göra svenskan utbytbar mot ryska som B1-språk, finns det sådana som i offentligheten har erkänt att svenskan hör till allmänbildningen i Finland (morgontve 8.9.10). Detta är också den nuvarande regeringens linje och främsta argument utöver de signaler om de bristande grundkunskaper i svenska i högskolorna, som undervisningsministern med tanke på den officiella tvåspråkigheten förefaller ha tagit ad notam.

5. Den femte och sista argumentgruppen, **de organisatoriska och ekonomiska synpunkterna**, var inte särskilt framträdande i riksdagen vid tillkomsten av det nuvarande svenskobligatoriet i grundskolan 1968 (1970), fastän lärarna pekade på dem. Tvärtom

ansågs då bredare kunskaper i det andra inhemska och minst ett främmande språk vara så viktiga både för det finländska samhället och ur jämlikhetens synvinkel också för individerna att man var färdig att göra de ekonomiska uppoffringar detta krävde, bl.a. i form av linje- eller nivågrupperingar och tillval på grundskolans högstadium och senare ytterligare i form av parallella A-språk på lågstadiet. Denna frikostighet fick beslutsfattarna dock snabbt äta upp, första gången i sparbeslutet 1975, som drabbade hela tillvalsblocket på grundskolans högstadium; den inkluderade också möjligheten att i obligatoriska ämnen (såsom det andra inhemska språket) ha undervisning utöver minimum.

Senare, vid utökandet av valfriheten 1994 och i och med omläggningen av statsandelssystemet 1992 och 1996 delegerades de ekonomiska övervägandena i skolplaneringen till största delen till kommunerna, vilket för språkundervisningen del kraftigt minskat såväl inrättandet av parallella A-språk på grundskolans lågstadium som tillvalsspråken på grundskolans högstadium. Nu (2010), när statsrådets timfördelningsarbetsgrupp föreslagit *skyldighet* för undervisningsanordnarna att alltid bjuda ut det andra inhemska språket och till en viss, ganska låg gräns (minst 10 elever i hela kommunen) också förverkliga det redan som A-språk, har både kommunförbundet och kommunala arbetsmarknadsverket reserverat sig mot förslaget främst just av *kostnadsskäl* (OKM:s PM 2010:1, s. 191–197, 200–204). Nerskrivningarna i kommunernas språkprogram och nerskrivandet av de språkprogrampolitiska ambitionerna från 1980-talet har nämligen skett såväl av *intressebristen* för språkstudier som av ekonomiska skäl. Det är därför förstäligt att de, som måste bära ansvaret i staten och kommunerna för kostnadsökningar, i dagens läge tvekar inför nya pålagor, låt vara att merkostnaderna

för ett något bredare språkprogram inte är överhövan stora i jämförelse med de stigande driftskostnaderna på andra sektorer. De föreslagna justeringarna av språkprogrammet till förmån för det andra inhemska språket och andra främmande språk än engelska blir därför, både formellt och reellt, också en lagfråga.

Svårigheterna att överblicka de totala kostnaderna för språkprogrammet i ett decentraliserat beslutssystem gör att också tjänstemännen och beslutsfattarna på nationell nivå känner sig osäkra och handfallna inför förbättringsyrkanden. Likaså tycks universiteten i resultatförhandlingarna med högskolorna ha svårt att lyfta fram eller prioritera språkundervisningen i de allmänna studierna. UKM:s och FM:s tjänstemän samt de enskilda universitetsfakulteterna eller yrkeshögskolorna kan av omtanke om andra sektorer eller sin egen budget lätt (och i viss mån med rätta) hävda att grundläggande språkkunskaper främst hör till skolväsendets uppgifter, inte till högskolornas.

Toisen kotimaisen kielen opetus Suomessa

Taustaselvitys

Raportissa käsitellään toisen kotimaisen kielen, erityisesti *suomenkielisten koulujen ruotsin kielen* opetuksen taustaa ja analysoidaan oppiaineen pakollisuudesta käytyä keskustelua sitä koskevien lakipykäliden valmistelutyössä, eduskunnassa ja lehdistössä eri aikoina. Myös ruotsinkielisten koulujen suomen opetusta sivutaan. Raportin lopussa kootaan keskustelu viiteen argumenttiryhmään ja kytketään ne vuoden 2010 aikana uudelleen virinneeseen keskusteluun pakollisesta ruotsin opetuksesta eri koulutusmuodoissa ja -asteilla. Peruskoulun osalta ratkaisuvaiheita kuvailivat melko tuoreeltaan mukana olleet kouluhallinnon korkeat virkamiehet, myöhemmin kouluhistorioitsijoinakin tunnetut Urho Somerkivi, Gösta Cavonius ja Veli Nurmi. 1980- ja 1990-luvun kieliohjelmakysymyksiä ovat kansainvälisessä teoreettisessa viitekehityksessä käsitelleet mm. Maija-Liisa Nikki ja Riitta Piri sekä ammatillisen opetuksen kannalta Ritva Kantelinen. Tämän tutkimuksen tuloksia ei kuitenkaan raportissa ole pohdittu muutoin kuin aivan yleisellä tasolla, sillä ne liittyvät pikemmin vieraiden kielten opetuksen laajentamispyrkimyksiin kuin toisen kotimaisen kielen asemaan. Sama rajaus koskee osittain ns. Kieporaporttia (2007), jossa otettiin huomioon myös äidinkielen asema ja ns. alkuperäisten vähemmistöjen ja maahanmuuttajien kielikoulutus.

Ruotsin kieltä alettiin opettaa *pakollisena oppiaineena* Suomen oppikouluissa *vuonna 1872*, jolloin nämä jaettiin opetuskielen mukaan ja ruvettiin perustamaan myös erityyppisiä suomenkielisiä oppikouluja. Ruotsinkielisissä oppikouluissa (yläalkeiskouluissa ja lukioissa) sekä yliopistossa suomen kielestä oli tullut pakollinen oppiaine jo edellisen koulu-uudistuksen yhteydessä vuosina 1841 ja 1843.

Suomenkielisten koulujen ruotsin kielen opetusta ei sen jälkeen asetettu toden teolla kyseenalaiseksi ennen kuin ylioppilastutkinnon koevalikoimaa alettiin pohtia vuoden 1951 oppikoulukomiteassa, ohimennon ns. kouluohjelmakomiteassa (1956–59) sekä perusteellisemmin pitkään istuneessa ns. Postin ylioppilastutkintokomiteassa (1961–68). Asia oli kuitenkin ollut vaivihkaa esillä jo 1930-luvun ns. Mantere-komiteassa nk. aitosuomalaisten piirien esityksestä ja jopa muutamissa eduskunta-aloitteissa, jotka kuitenkin haudattiin nopeasti pyrittäessä kielirauhaan toista maailmansotaa edeltävinä vuosina.

Kansakouluissa toisen kotimaisen tai yhden vieraan kielen (englannin) *vapaaehtoista* opetusta ruvettiin kouluhallituksen toimesta suunnittelemaan ja kokeilemaan vasta toisen maailmansodan jälkeen, ensin ns. jatko-opetuksessa ja sitten vuoden 1959 uuden kansakouluasetuksen myötä myös varsinaisissa kansakouluissa ja kansalaiskouluissa. *Pakolliseksi* ainakin toinen näistä kielistä tuli kansakoululain tärkeällä muutoksella vuonna 1964, samalla kun jo valmisteltiin peruskoulu-uudistusta eduskunnan vuonna 1963 tehdyn periaatepäätöksen mukaisesti. *Kahden pakollisen kielen* mahdollisuudesta kouluhallituksen johtajat kiistelivät keskenään jo mainitussa kouluohjelmakomiteassa, ja sen jälkeen varsinaisessa peruskoulukomiteassa (1964–67), mutta varsinainen esitys vain yhdestä pakollisesta ”oppilaalle vieraasta kielestä” syntyi pedagogisessa nk. koulu-uudistustoimikunnassa (Pojjärven toimikunnassa) 1966–67. Peruskoulun puitelain valmistelutyötä johtavan kouluhallituksen silloinen pääjohtaja ja opetusministeri R.H. Oittinen (sd.) sitoutui sen jälkeen lähimpien virkamiestensä tukemana ajamaan vain yhden ”oppilaalle vieraan kielen” pakollista opetusta myös peruskoulun yläasteella, vedoten etupäässä *pedagogisiin ja hallinnollisiin* seikkoihin. Tämä ”yhden kielen linja” eteni hallituksen esitykseen ja jopa eduskunnan sivistysvaliokunnan vuoden mittaiseen puitelain mankelointiin.

Kun peruskoulun puitelakiesitys tuli ensimmäiseen käsittelyyn eduskunnan täysistuntoon huhtikuussa 1968, hallitus oli kuitenkin presidentinvaalin takia vaihtunut ja uudeksi opetusministeriksi oli nimetty pohjoismaiseen yhteistyöhön suuntautunut Johannes Virolainen (kesk.). Ennen sitä yhden kielen linjasta ja ruotsin kielen asemasta oli leimahtanut kiihkeä sanomalehtikeskustelu, jossa niin ruotsinkieliset kuin suomenkieliset intellektuellit puolustivat oppikoulujen kieliohjelmaa (kahta pakollista kieltä, joista toisen piti edelleen olla toinen kotimainen). Perusteluina esitettiin *maamme kaksikielisyyttä*, Suomen silloin vilkasta *pohjoismaista yhteistyötä* sekä keskustan taholta erityisesti *tasa-arvoisia koulutusmahdollisuuksia maaseudun lapsille*. Lukioihin, joihinkin ammattiopistoihin ja korkeakouluihin aiottiin nimittäin edelleen asettaa ruotsin kielen perusteet sisäänpääsyvaatimukseksi. Rkp ei vuorostaan halunnut vaarantaa ruotsinkielisten koulujen oppilaiden englannin kielen opiskelua. Suomen kielen opetusta pitkänä pakollisena kielenä pidettiin näet ruotsinkielisissä kouluissa (paitsi Ahvenanmaalla) luonnollisena asiana.

Asia ratkesi eduskunnassa vuonna 1968 kahden pakollisen kielen hyväksi siis lähinnä *kulttuuripoliittista syistä* ja sivistyksellisten *tasa-arvopyrkimysten vuoksi*. Siten muodostui peruskouluissa pääsääntöisesti vielä voimassa oleva kieliohjelma, jonka mukaan suomenkielissä peruskouluissa opiskellaan *englantia* (tai joskus jotain muuta vierasta kieltä) pääasiallisena A-kielenä peruskoulun kolmannelta luokalta ja *ruotsia* kaikille pakollisena B-kielenä seitsemänneltä alkaen. Ruotsinkielisissä peruskouluissa kieliohjelma taas on käänteinen, eli pääsääntöisesti opetetaan *suomea A-kielenä*, mutta *englantiakin* opiskellaan varhennettuna B-kielenä 4. tai 5. luokalta alkaen *pitkän oppimäärän* mukaan, juuri peruskoulukiistassa syntyneen kompromissin mukaisesti. Useimmat ruotsinkieliset oppilaat (4/5) saavuttavat sen vuoksi edelleen normaalisti ylioppilas-

tutkinnossa kahden A-kielen tason, mutta useimmat suomenkieliset (9/10) vain yhden.

Toisen kerran syntyi kiistaa kieliohjelmasta ja ruotsin kielen asemasta eduskunnassa **vuonna 1990 hallituksen koulupoliittisen selonteon yhteydessä**, jossa pääpainon alkuaan piti olla ammattikorkeakoulukaavailuissa. Kokoomus, jolla oli sivistysvaliokunnan puheenjohtajana tamperelainen yliopistorehtori Erkki Pystynen ja mukana myös myöhempi opetusministeri Riitta Uosukainen, käytti kuitenkin tilaisuutta hyväkseen ja toi suoraan sivistysvaliokuntaan ehdotuksen peruskoulujen yläasteen kieliohjelman muuttamiseksi, niin että nk. pakkoruotsi olisi poistunut tai ainakin höllentynyt. (Oppiainetta ruvettiin silloin asian ajamiseksi nimittelemään niin.) Asia ei kuitenkaan pysynyt salaisena, vaan ”kieliriita” leimahti uudestaan sekä eduskunnassa että julkisuudessa. Silloinen opetusministeri, RKP:n Ole Norrback, sai kuitenkin pääministeri Harri Holkerin tukemana useimmat hallituspuolueiden kansanedustajat pysymään ruodussa eli asian muuttumattomuudessa. Muutosajatuksesta ei nimittäin ollut etukäteen keskusteltu hallituksessa. Värikkään kolmepäiväisen keskustelun jälkeen, jolloin muun muassa tunnettu kirjailija ja elokuvantekijä Jörn Donner RKP:n eduskuntaryhmän silloisena puheenjohtajana piti lennokkaan puolustuspuheen kaksikielisyyden ja pohjoismaisuuden puolesta, eduskunta äänestikin selvästi kahden kielen eli edelleen pakollisen ruotsin kielen opetuksen puolesta. Sivistysvaliokunnan vain yhtä pakollista kieltä ajavan esityksen pääargumenttina oli osin sama kuin 1968, eli kieliohjelman raskaus, mutta EU:n kynnyksellä myös halu lisätä muiden kuin englannin ja ruotsin kielten taitoa; ”pakkoruotsia” pidettiin kieliohjelman monipuolistamisen pahimpana esteenä. Ruotsin kielen puolustajat vetosivat kuten vuonna 1968 edelleen pohjoismaisuuteen, maan kaksikielisyyteen ja toisen kotimaisen kielen vakiintuneisuuteen muilla kouluasteilla.

Kolmannen kerran syntyi keskustelua toisen kielen asemasta **ylioppilastutkinnon nk. rakenneuudistuksessa vuonna 2004**, jota oli edeltänyt joustavamman koevalikoiman kokeilu vuodesta 1998 silloisen opetusministerin Maija Raskin (sd.) alulle saattamana. Ruotsinkieliset pelkäsivät laajemman valinnaisuuden johtavat ruotsin kielen taidon ja siten maan kaksikielisyyden heikkenemiseen ja aloittivat kiihkeän periaatekeskustelun sekä eduskunnassa että lehdistössä. Tällä kertaa asia oli kuitenkin sen verran lujasti pohjustettu ylioppilastutkinnon kehittämishankkeissa ja koulumaailmassa, että Rkp jäi äänestyksessä yksin sekä hallituksessa että eduskunnassa vastaehdotuksellaan viidestä pakollisesta kokeesta, eduskunnassa toki vihreiden tukemana. Nämä sanoivat kuitenkin pikemmin olevansa huolissaan matematiikan rapistuvasta taidosta valinnaisuuden kasvaessa.

Mainittuina kolmena ajankohtana (vuosina 1968, 1990 ja 2004), jolloin toisen kotimaisen kielen asemasta on keskusteltu kiivastikin eduskunnassa ja julkisuudessa, asia on siis kiistelyn jälkeen ratkennut hiukan eri tavalla ja eri koulutuspoliittisissa puitteissa, mutta toinen kotimainen kieli on kuitenkin pysynyt pakollisena oppiaineena Suomen kaikissa kouluissa ja jopa laajentunut ammatilliseen perusopetukseen (keskiasteen uudistuksessa 1978) ja korkeakouluihin (yliopistojen yleisopetukseen (kielikeskuksiin) vuonna 1978 ja saman kaavan mukaan ammattikorkeakouluihin vuonna 1987). Tätä kehitystä käsitellään lyhyesti raportin 9. ja 10. luvussa. Lyhyessä väliluvussa (6) esitetään ruotsin ns. kielikyppyjen syntyä ja yhteyttä muuhun kieliohjelmaan.

Raportin 4. luvussa pohditaan, miten peruskoulun kieliohjelma on vaikuttanut **suomalaisten ruotsin kielen osaamiseen**. Kieliohjelma on merkinnyt kielitaidon *laajenemisen* koko ikäluokkaan, varsinkin kun otetaan huomioon sen perään syntynyt toisen kotimaisen kielen opiskelu myös ammatillisessa peruskoulutuksessa ja korkeakouluissa.

Toisaalta se on merkinnyt B-oppimäärän yleistymisen vuoksi samalla ruotsin osaamisen *heikentymistä*. Alussa ylioppilastutkinnon A- ja B-ruotsin kokeiden vaatimustasot olivat melko lähellä toisiaan, mutta 1970-luvun säästöpäätösten ja myöhempien tuntijakouudistusten myötä B-kielen vähimmäistuntimäärää on vähennetty huomattavasti (yhteensä jopa 10 vuosiviikkotunnilla (380 oppitunnilla) oppikouluihin verraten). Sen myötä ylioppilastutkinnon A- ja B-ruotsin vaatimustasot ovat erkaantuneet. Ammatillisen ruotsin yksi opintoviikko ja korkeakoulujen kaksi pakollista opintoviikkoa eivät ole pystyneet korvaamaan perusopetuksen B-ruotsin oppimäärän kutistumista, vaikka ne sinänsä toivat resurssilisän.

Raportin pohdiskeluvassa yhteenvedossa jaetaan kehityksen aikana syntyneet argumentit pakollisen ruotsin opetuksen puolesta ja vastaan viiteen ryhmään: juridisiin, pedagogisiin, pragmaattisiin, kulttuuripoliittisiin ja hallinnollis-taloudellisiin seikkoihin.

- 1. Juridiset argumentit** on useimmiten esitetty pakollisuuden puolesta. On katsottu perustuslain kielipykälän (17. §) ja kielilainsäädännön edellyttävän, että koulujen ruotsinopetuksen on oltava niin laaja ja syvä, että korkeakouluissa voidaan saavuttaa julkishallinnossa kulloinkin vaadittava toisen kotimaisen kielen hallinta ilman huomattavaa lisäpanostusta. Kielilainsäädännön ja koulujen kieliohjelman välillä ei kuitenkaan ole suoraa oikeudellista yhteyttä: kielilainsäädännön tarkoitus on vain turvata toisen kotimaisen kielen käyttöoikeus ja palvelun minimitaso. Toisaalta sitä tuskin voidaan helposti saavuttaa ilman hyvää koulupohjaa, eikä peruskoulu- tai lukiolainen oikein itse voi ennakoida tulevia kielitarpeitaan.
- 2. Pragmaattisilla** seikoilla eli **hyötynäkökohdilla** on puolustettu toisen kotimaisen kielen opiskelua ammatillisessa koulutuksessa,

erityisesti palvelualoilla. Myös työvoiman liikkuvuutta ja kasvavaa matkustusta on käytetty argumenttina ruotsin opiskelun puolesta. Toisaalta nämä argumentit voidaan myös kääntää ruotsin kieltä vastaan, kuten eduskuntakeskustelussa vuonna 1990. Ruotsin tuntien on katsottu vievän aikaa ja tilaa muiden kielten opetukselta. Tulevan myyjän, insinöörin tai sairaanhoitajan voi olla vaikea motivoitua ruotsin tehokkaaseen opiskeluun, jos hän havaitsee että edes ruotsinkieliset asiakkaat eivät viitsi käyttää äidinkieltään vaan turvautuvat ”varmuuden vuoksi” kaksikielisyyteensä.

- 3. Pedagogisia syitä** esitettiin peruskoulua luotaessa voimakkaasti kahta pakollista kieltä vastaan. Viitattiin hylättyjen arvosanojen lukumäärään, kokeilutoimintaan ja suomen kielen erikoiseen luonteeseen. Väitettiin, että kaikki oppivelvolliset eivät pystyisi oppimaan kahta kieltä peruskoulussa, vaan olisi keskityttävä yhden ”maailmankielen” hallintaan. Toisaalta kahden kielen puoltajat huomauttivat myös, että kahden lähisukua olevan kielen, kuten englannin ja ruotsin samanaikainen opiskelu saattaisi edistää kummankin kielen oppimista. Keskusteltiin paljon kielenopetuksen sopivasta aloitusiästä.
- 4.** Puolustaessaan ruotsin kouluopetusta Suomessa sekä ruotsinkieliset että monet suomenkieliset ovat tuoneet esille ruotsin kielen taidon elimellisenä osana maamme historiaa sekä pohjoismaista (länsimaista) sivistysperintöä, puhutaan siis **kulttuuripoliittisista näkökohdista**. Näihin vetosivat peruskoulu-uudistuksessa voimakkaasti ratkaisevassa asemassa oleva opetusministeri Virolainen, yliopistopiirit ja muu kulttuurieliitti, ja keskustelussa ylioppilastutkinnon rakenteesta keväällä 2004 ehkä vielä voimakkaammin melkein kaikki ruotsinkieliset johtavat pedagogit ja poliitikot.

5. **Hallinnolliset ja taloudelliset kysymykset** ovat aina esiintyneet kieliratkaisujen taustalla, joskaan niitä ei vielä peruskoulu-uudistuksessa pidetty näkyvästi esillä muutoin kuin opettajapiireissä. Silloin katsottiin sivistystason nostamisen ja tasa-arvopyrkimysten vaativan taloudellisia ponnistuksia, jopa tasoryhmituksen ja rinnakkaisten A-kielten muodossa. Kunnianhimoisimmista tavoitteista jouduttiin pian luopumaan, ensin vuoden 1975 säästö päätöksessä ja myöhemmin 1990- ja 2000-luvun taloudellisina lamakausina ja yhteiskunnan muiden palvelualojen kustannusten kasvaessa. Tällä hetkellä, kun keskustellaan uudesta perusopetuksen tuntijaosta, hiukankin laajennettavan kieliohjelman vastustajat vetoavat juuri sen aiheuttamiin lisäkustannuksiin sekä pienten koulujen ja kuntien kielten opetuksen järjestämiskustannuksiin, aivan kuten opettajien ammattijärjestö teki peruskoulun synnytystuskissa.

Noter

- 1) Det förekommer ytterst sällan, med undantag för språkbaden i t.ex. Kanada och Spanien (Katalonien) att landets *minoritetsspråk*, i vårt fall visserligen definierat i landets grundlag som nationalspråk, skulle undervisas som obligatoriskt läroämne för språkmajoriteten på alla skolstadiet.
- 2) Att *finskan* som regel utgjorde ett obligatoriskt läroämne i de svenska läroverken i Finland ifrågasattes av naturliga skäl inte i läroverken. Däremot fanns det i början nog ett visst språkpolitiskt motstånd på olika plan mot införandet av finska som läroämne i de svenskspråkiga folkskolorna.
- 3) Språkförordningen 1902 stadgade slutgiltigt att finskan och ryskan vid sidan av svenskan skulle vara officiella språk i domstolar och den högsta förvaltningen i Finland. Ryskan försvann ju dock snart i och med självständigheten och hann aldrig riktigt tränga igenom.
- 4) De kanske mest graverande händelserna under den första språkstridens dagar på 1870- och 80-talen var försöken att ogiltigförklara finskan i rättsväsendet med hänvisning till ett gammalt svenskt stadgande ("i domstolar må inte utländskt språk användas"), och Casimir von Kothens strävan att behålla de klassiska läroverken svenskspråkiga (Klinge 2004, s. 264–268; Estlander, Elva årtionden, del II).
- 5) Närmare t.ex. Collinder 1935, s. 26–31; Klinge 2004, s. 122–132. Snellman själv behandlade frågan om språkets (modersmålets) betydelse bl.a. i *Läran om staten* och otaliga senare brev och artiklar. Universitetslärarnas och studenternas betydelse för nationalismen i Finland har skildrats ingående av Matti Klinge i flera arbeten, t.ex. 1987 och 2004.
- 6) Se t.ex. Mörne 1927 och Puntilla 1944, särskilt kap. II–VI.
- 7) I debatten om grundlagens språkparagraf i riksdagen 1919 tog särskilt E.N. Setälä, som var en frejdad lingvist och en ungfinsk ledare för den finska rörelsen, både i sina anföranden och i en skriftlig inlägga upp sammanblandningen mellan begreppen folk, språk och nation i den andan att en (finsk) nation gott kan bestå av två (eller flera) folk och därför vara tvåspråkig. Han försvarade alltså, så fenomen han var, på sitt sätt svenskans ställning och var en upphovsman till tanken om tvåspråkiga ämbetsdistrikt.
- 8) Ord som [svenska] "privilegier" användes faktiskt av statsminister Mari Kiviniemi i hettan efter förlusten i Karlebyfrågan, och på den svenska sidan har man tyckt sig höra "ekon" från 1930-talet (Pär Stenbäck) och rashets (P.E. Paul).
- 9) Det är viktigt att inse att den högre utbildningen på svenska i Finland under 1800-talet i stor utsträckning var en ståndsfråga. Det var naturligt att den huvud-

- sakligen svenska adeln, prästerskapet, tjänstemännen och väl situerade borgarfamiljer satte sina barn i lärdomskola, medan de lägre stånden inte hade råd med det och undervisningsspråket svenska därtill utgjorde en hög tröskel. De finska barn som ville avancera måste först lära sig svenska privat eller i olika slag av förberedande skolor eller klasser.
- 10) Den kejserliga kungörelsen om undervisningsspråket 30.11.1871 (Fff 36/1871). Skolordningen 8.8.1872, § 5 (Fff 20/1872).
  - 11) Vid närmare påseende visar sig dessa riksdagsmotioner vara författade av samma äktfinska personer eller kretsar (IKL). De hänsköts utan resultat till kulturutskottet och den sittande läroverkskommittén.
  - 12) Försöken att åsidosätta svenskan i de finska lärdomskolorna skedde efter krigens första gången i Läroverkskommittén 1951, andra gången i Skolprogramkommittén 1956–59 och tredje gången i den långvariga studentexamenskommittén 1961–68 (den s.k. Posti-kommittén, KB 1968: A 13). Inget av dessa försök ledde ännu till något resultat för gymnasie- eller studentsvenskans del.
  - 13) Termen ”*främmande språk*” som täckord även för det andra inhemska språket väckte ännu inte då (1946–48) uppmärksamhet, men när den infördes på allvar av Skolreformkommittén 1965, i formen ”*för eleven främmande språk*” opponerade sig de svenska medlemmarna (närmare not 18).
  - 14) Frågan om frihet och tvång i läroplikten var för grundskoleideologerna en mycket svår fråga. Å ena sidan ville man främja jämlikhet genom en gemensam läroplan, å andra sidan var man av pedagogiska skäl tvungen att införa en viss valfrihet och nivågruppering, som blev en reminiscens av parallellskolsystemet. Nivågrupperingen upphävdes i Finland först genom statsrådsbeslut 1986.
  - 15) En orsak till att *mellanskolan* framhölls var de allt flera *kommunala mellanskolor* som växte fram vid denna tid, och som på ett annat sätt än (de gamla) läroverkens mellanskolklasser sågs som föregångare till grundskolans högstudier på landsbygden.
  - 16) Därmed avsågs att finskan i de svenska folkskolorna skulle kunna vara det första (obligatoriska) ”för eleven främmande språket” och engelskan det andra (valfria), eventuellt att båda skulle kunna vara obligatoriska, vilket de ju småningom också blev (riksdagsklämman vid avgörandet 21.5.1968 och grundskolförordningen 1970, § 17).
  - 17) Tolkningsolikheten mellan Cavonius respektive Somerkivi och Nurmi är historiskt viktig. Om Somerkivi och Nurmi har rätt, vilket man på basis av deras insikter i ärendet på högsta nivå på den finska sidan i skolstyrelsen måste förmoda, skulle det innebära att Cavonius och de övriga svenskspråkiga försvararna av svenskobligatoriet blev vilseledda i kommittéarbetet. Om inte framstår Oittinens och de finska tjänstemännens agerande baserad på en ärlig pedagogisk övertygelse, som växte fram under beredningens gång.
  - 18) Termen ”för eleven främmande språk” innefattande även det andra inhemska infördes aldrig i lagstiftningen, men den användes i grundskolans första läroplaner (Grl -70) och didaktiska anvisningar och blev därför allmän i den språkdidaktiska jargongen i riket på alla nivåer. I läroplansgrunderna efter Grl -70, har skolstyrelsen respektive Utbildningsstyrelsen dock återgått till den lagliga termen ”det andra inhemska språket”.
  - 19) Grundskoleförsök anordnades i stor skala i slutet av 1960-talet t.ex. i Lahtis och särskilt i många svenskspråkiga kommuner. Försöksmellanskolorna och försöksgrundskolorna i svenska Österbotten framstod som driftiga föregångare på liknande sätt som de många svenska folkskolor som tidigare hade inlett försök med obligatorisk finska.
  - 20) Av olika, kanske främst praktiska resursskäl (lärartillgång och läsordningar) blev språkvalen i landet ganska likformiga, precis som grundskolideologerna hade tänkt sig: i de svenska skolorna infördes så gott som uteslutande finska som långt språk från åk 3 (A1-språk), i de flesta finska mestadels (enbart) engelska. Först på 1980-talet började skolmyndigheterna med ledning av Språkprogramkommitténs betänkande (KB 1978:60) på olika sätt arbeta för andra parallella A-språk (tyska, franska och ryska), men dessa ansträngningar förmådde inte rubba huvudregeln (närmare Piri 2001).
  - 21) Bättre möjligheter till omvändningar i språkprogrammet.
  - 22) Oittinen hade i olika repriser varit undervisningsminister sedan 1948. Paasios etta (1966–68) blev hans sista (Ripatti 1992, s.193–222). Oittinens teoretiska läggning framgår kanske bäst av hans tal, som publicerats i samlingarna *Tehtäviä ja tavoitteita* (Tammi 1969) och *Miksi peruskouluun* [utan frågetecknen] (Tammi 1972).
  - 23) Minimiveckotimantalet har kunnat utökas i början genom s.k. ”gafflar” i timfördelningen, senare genom ett öppet streck (1994) eller en rubrik. Denna frihetsgrad har, intressant nog, igen utnyttjats mest i finska och engelska i de svenska grundskolorna.
  - 24) I de privata läroverken kunde man ha ett litet annat språkprogram, p.g.a. studentskrivningarna (då endast på A-nivå) dock inte så mycket beträffande det andra inhemska språket.
  - 25) De flesta svenska abiturienterna avlägger fortfarande prov i två långa språk i studentexamen, de flesta finska oftast bara i ett (mest engelska).
  - 26) Innan grundskolan infördes gick t.o.m. över hälften av de läropliktiga i lärdomskola och läste alltså två obligatoriska språk. Utarmningen av folkskolorna, särskilt i städerna, var en mycket central orsak till genomförandet av allmän grundskola både i Finland och (litet tidigare) i Sverige.
  - 27) Beträffande införandet av språkbad och annan tvåspråkig undervisning i Finland, se t.ex. Ringbom 1985 och Laurén 1999.

- 28) Det språkpolitiska motståndet mot att starta regelrätta språkbad i svenska skolor i Finland har varit stort, dels av rädsla för förfinskning, dels på rent pedagogisk grund. De tidiga språkbaderna är ju i huvudsak inte tänkta för språkminoritetens barn; de ”badas” (småningom) tillräckligt i majoritetsspråket ändå.
- 29) Om inte den ordinarie klass- eller ämnesläraren behärskar det avsedda språket flytande, måste man särskilt arrangera sådana ”duschar” i undervisningen med andra lärarkrafter och resurser, vilka visat sig svåra att uppbåda.
- 30) Det är mycket vanligt, rent av nödvändigt, att de svenskspråkiga studenterna vid Helsingfors universitet, Aalto-universitetet (f.d. Tekniska högskolan, Konstindustriella högskolan och Helsingin kauppakorkeakoulu) samt i Sibeliuss-Akademien studerar (deltar i undervisning, handleds, läser kurslitteratur och avlägger tentamina) på finska. Däremot har man först nu vid HU börjat experimentera också med tvåspråkiga examina. Vid vissa fakulteter vid Åbo Akademi finns det vice versa ganska många finska studerande som studerar på svenska, men de kan inte avlägga examina på finska eftersom examensspråket är svenska. Nyligen har det vid Helsingfors universitet utförts en utredning (refererad bl.a. i Hbl 3.11.2010) om hur man kunde förbättra de svenska studerandenas rätt att tentera på svenska. Den rätten fastslogs redan i universitetslagen 1937 som ett resultat av den andra språkstriden.
- 31) I samband med omstridda propositioner är det rätt vanligt att enskilda riksdagsmän eller grupperingar lämnar in s.k. parallellmotioner. Vid grundskolereformen var de många, i samband med debatten om studentsvenskan 2004 bara två (SFP:s och de grönas). I plenum ställs dessa sedan i olika konstellationer mot propositionen och/eller respektive utskotts förslag.
- 32) Skillnaden var givetvis den, vilket också påpekades i debatten, att de enspråkigt svenska kommunerna redan då var mycket få i jämförelse med de enspråkigt finska. De svenskspråkiga skulle därför i mycket litet utsträckning ha befriats från finskan.
- 33) Jörn Donners gruppanförande i debatten om tvångssvenskan 28.11.1990 är sannolikt ett av de mest värtaliga i riksdagen i Finland i modern tid, läsvärt av alla som förstår svenska och finska. Donner började med att bl.a. citera Kari Tarkiainens arbete om finnarnas historia i Sverige och läsa en latinsk dikt från 1300-talet på svenska.
- 34) Förlusten av lång engelska för de svenska grundskolelever skulle ha uppfattats som en betydligt större orättvisa av finlandssvenskarna, precis som i grundskoledebatten 1967–68 och i den nämnda pamfletten (Hbl, i mars 1968).
- 35) Invandrarna i de finska skolorna i Finland hade redan då, 1990, börjat få undervisning i finska som andraspråk. I Sverige började de finska 70-talsinvandramas barn försvenskas på 1990-talet; det fanns inte längre lika stort behov som tidigare av s.k. hemspråksundervisning i finska eller finska klasser.
- 36) I studentexamensregistret statistikförs och sammanställs uppgifter om antalet kurser för dem som skriver ett prov i ämnet, men statistiken är inte tillförlitlig (studieprogrammet behöver inte vara definitivt vid anmälningsdatumet). Statistikcentralen som följer ämnes- och kursvalen för Utbildningsstyrelsens behov, noterar i sina förfrågningar bara tillvalen i grova drag, inte det exakta kursantalet.
- 37) Studentexamensnämnden vill inte låta vitsordsandelarna variera för mycket mellan provomgångarna. Principen bygger på antagandet att stora populationers kunskaper inte ändras nämnvärt från år till år, utan som andra mänskliga egenskaper följer en någorlunda konstant normalfördelning. Om det sker väsentliga förändringar i proven, undervisningen eller populationen faller den teoretiska grunden undan för bestående vitsordsandelar. Så har i det sagda fallet skett beträffande B-svenskan (och också i finska, men på annat sätt.)
- 38) Studentexamensnämnden röstade vid tre olika tillfällen om strukturreformen och den däri inbyggda valfriheten.
- 39) Fler pojkar än flickor hade som förväntat valt bort svenskan ur obligatoriet. Detta lades i debatten i plenum av den föredragande ministern fram som en fördel av reformen.
- 40) I gymnasiets läroplan upptar realämnena ca 1/3 av utrymmet, varför obalansen tidigare (språkdominansen) i examen gott kunde hävdas i beredningen och debatten.
- 41) Bl.a. tidigareläggning av språkstarten, språkbad m.m.
- 42) Attitydförändringen syns kanske tydligast i de nationella utvärderingarna av inlärningsresultaten i svenska (Tuokko 2009), där det också ingår ett s.k. samstämmighetsbatteri angående inställningen till läroämnet. För gymnasiets del kan attityden avläsas både av viljan att delta i provet och i valet av fördjupade kurser, så långt detta är bekant (jfr not 36).
- 43) Orsakerna till detta är inte helt klara. Förmodligen uppfattades i riksdagen reformen som så väl förberedd, motiverad och underbyggd, att det inte föreföll meningsfullt att längre bromsa den. Motförslaget fem obligatoriska prov var logiskt utifrån kravet på en mångsidig allmänbildning, men orealistiskt. Alla examinander skulle därmed ha blivit tvungna att avlägga prov också i kort eller lång matematik, med ökad total kravnivå och (antagligen) en heterogen population som inte ens matematikerna själva ville ha.
- 44) Nedgången i kunskaperna kan skönjas i högskolorna, men den har ännu inte redovisats empiriskt.
- 45) Nedgången i valen av svenska visades redan i Kiepo-rapporten s. 76, och senast har MTV anförut statistik som uppger en nedgång till 67 %.
- 46) Det fanns från första början tvåspråkiga handelsläroverk. Finskan blev ensam eller dominerande som undervisningsspråk i dem först efter sekelskiftet 1900.
- 47) Samma brist på samlad statistik över tillvalen som i gymnasierna gäller också yrkesutbildningen på alla nivåer.

- 48) Den tiden fastslogs examensstrukturen skilt i förordning för varje ämnesområde (fakultet).
- 49) Vid högskolorna kan man genom studier el. dyl. ganska lätt få dispens från språkproven (intyg över ersättande prestationer), men på skolnivå har man i det längsta dragit sig för att med hänvisning till respektive dispensparagrafer befria från den obligatoriska språkundervisningen.
- 50) Där ingår förutom ett skrivprov och ett muntligt förhör även hör- och textförståelseproven, och examenstillfällena är långa och begränsade till antalet.
- 51) År 1995 gällde det finskans särställning det s.k. fria nivåvalet, obundenhet till lärokursen på vissa villkor, som ansågs kunna leda till en allmän nivåsenkning. År 2004 var det tal om ett särskilt prov för s.k. modersmålsinriktad finska (eller svenska) för tvåspråkiga elever, ett välmotiverat initiativ som dock inte Undervisningsministeriet förmåddes svälja samtidigt med de andra känsliga reformerna.
- 52) Denna sak betonades i språklagsreformen, därför att bolagiseringen av samhällstjänsterna, t.ex. posten och eldriften, blivit allt allmännare. Om samhällsservicen utackorderas till affärsverk, gäller de språkliga rättigheterna och skyldigheterna även dessa.
- 53) Enligt modern motivationsteori är den personliga övertygelsen om att det som skall läras in är nödvändigt, nyttigt och intressant samt självförtroendet (självbildningen) avgörande för framgången.
- 54) *Kiepo*-projektet måste tyvärr lämnas därhän med detta ena omnämnande. Det verkar inte tills vidare kunna leda till andra myndighetsåtgärder än de som nämns i det nya timfördelningsförslaget. I själva verket var det ett mycket stort och ambitiöst projekt, som på ett högskoleinitiativ utredde språkundervisningens villkor och behovet av ett mångsidigare språkprogram på skolnivå i Finland i liknande syfte som Språkprogramkommittén 1978. I slutrapporten granskas styrkor och svagheter hos fem olika tänkbara modeller för ett bredare språkutbud i grundskolan. Av dem skulle svenskan i praktiken bli valfri i två (Luukka & Pöyhönen, s. 194–201).

Litteratur och källor

I förteckningen har upptagits även några andra verk än källorna av allmänt intresse med tanke på ämnet. De viktigaste statliga kommittébetänkandena och propositionerna nämns i slutet, men lagarna, och förordningarna och tidningsartiklarna anges i texten och notapparaten i respektive sammanhang. Riksdagsprotokollen är angivna med datum och årtal i riksdagshandlingarna.

- Cavonius, Gösta** (1978): *Från läroplikt till grundskola*. SLS 492. Borgå.
- Collinder, Björn** (1935): *Språkstrid och nationalitetskamp i Finland*. Studentföreningen Verdandis småskrifter nr 378. Bonniers, Stockholm.
- Geber, Erik** (2002): *Frihet och tvång i folkskolans och grundskolans läroplaner*. Ingår i Skolhistoriskt arkiv nr 27, s. 1–63.
- Geber, Erik** (2003): *Tradition och förnyelse i gymnasiets läroplaner*. Skolhistoriskt arkiv nr 29, s. 31–115. Helsingfors.
- Geber, Erik** (2005): Det finländska gymnasiets innehåll – stöpt i decennier. Skolhistoriskt arkiv nr. 30, s. 78–140. Helsingfors.
- Geber, Erik** (2009): Sverige bilden i de finländska läroböckerna under självständighetstiden. Skolhistoriskt arkiv nr. 32. Helsingfors.
- Geber, Erik & Lojander-Visapää, Catharina** (2007): *De svenska gymnasierna i Finland*. En lägesanalys. Utbildningsstyrelsen. Helsingfors. (Innehåller bl.a. en analys av studentexamensresultat).
- Herberts, Kjell & Landgårds, Ann-Sofi** (1992): *Tvång eller privilegium*. Debatten [1990] om obligatorisk svenskundervisning i den finska grundskolan. IFS:s forskningsrapport nr 17/1992. Vasa.
- Höckerstedt, Leif** (2006): *Fuskfinnar eller östsvenskar*. Söderströms, 2000. (Andra upplagan, 2006). Helsingfors.
- Iisalo, Taimo m.fl.** (1979): *Suomen peruskoulun synty ja toteutuminen*. Turun yliopiston kasvatustieteellisen laitoksen julkaisuja A 5. Turku.
- Kaarninen, Mervi & Kaarninen, Pekka** (2002): *Sivistyksen portti*. Ylioppilastutkiminnon historia. Otava. Helsinki.
- Kantelin, Ritva** (1995): Ruotsin kielen opiskelumotivaatio ammatillisessa koulutuksessa. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 21. Joensuun yliopisto. Joensuu.

- Karvonen, Lauri** (2006): *I stormens öga. Svenska folkpartiet, språkstriden och Lapporörelsen*. Ingår i: 1906–2006, Svenska folkpartiet genom 100 år. Schildts, Borgå.
- Klinge, Matti** (1989): *Kejsarliga Alexanders universitetet 1809-1917*. Helsingfors.
- Klinge, Matti** (2004): *Finlands historia 3. Kejsartiden*. Schildts, Helsingfors.
- Laine, Erkki** (1977): *Vieraan kielen opiskelumotivaatio Suomessa*. AFinLA:n julkaisuja 16. Joensuu.
- Laurén, Christer** (1999): *Språkbad*. Forskning och praktik. Vasa universitet, Vasa.
- Lille, Axel** (1921): *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse*. Schildts, Helsingfors.
- Luukka, Minna-Riitta & Pöyhönen, Sari** (2007), toim.: *Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta. Kielikoulutuspoliittisen projektin [KIEPO:n] loppuraportti*. Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylä. (Rekommendationen till språkprogram, *Kielikoulutuspoliittisen projektin keskeiset suosituksset*, också som särskilt tryckalster. Ibid. Jyväskylä, 2007.)
- Myntti, Kristian** (2009): *Nationalspråk och minoritetsspråk i ljuset av finländsk lagstiftning och internationella konventioner*. Svenska kulturfonden och Folktinget. Helsingfors.
- Mörne, Arvid** (1927): *Axel Olof Freudenthal och den finlandssvenska nationalitetstanken*. Svenska folkpartiets centralstyrelse, Helsingfors.
- Nationalspråksutredningen/Kansalliskieliselvitys*. Utbildningsstyrelsen/Opetushallitus. Utkommer.
- Niemi, Hannu** (2008): *Korkeakoulututkintoihin kuuluvan ruotsin kielen taidon osoittaminen*. Korkeakoulujen ruotsinopettajien käsityksiä virkamiesruotsin merkityssisällöistä ja sen taitasovaatimusosan toteutumisesta. Acta Universitatis Ouluensis E 99. Oulun yliopisto. Oulu.
- Nikki, Maija-Liisa** (1989, 1992, 1993). *Suomalaisen koulutusjärjestelmän kielikoulutus ja sen relevanssi* I, II, III. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Research (1989), Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A, 33 (1992) ja Keski-Suomen lääninhallituksen sivistysosaston julkaisuja 7/1993. Jyväskylä.
- Nurmi, Veli** (1989): *Kansakoulusta peruskouluun*. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.
- Oittinen, R.H.**, *Miksi peruskouluun* (1972). *Päämääriä ja periaatteita koulun kehittämistä*. Kustannusyhtiö Tammi. Helsinki.
- Olkinuora, Erkki** (1982): *Oppimisen ja opiskelun mielekkyydestä peruskoulun päättövaiheessa*. Turun kasvatustieteiden tiedekunta. Tutkimuksia 91. Turku.
- Piri, Riitta** (2001): *Suomen kieliohjelmapolitiikka*. Kansallinen ja kansainvälinen toimintaympäristö. Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylä.
- Puntila, L.A.** (1944): *Ruotsalaisuus Suomessa*. Aatesuunnan synty. Otava, Helsingissä.
- Ringbom, Håkan** (1985), ed.: *Foreign language learning and bilingualism*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademis forskningsinstitut nr 105. Åbo. (Tarja Helles artikel *Bilingual education*.)
- Ripatti, Viljo** (1992): R.H. Oittinen. *Työväen sivistäjistä koulun uudistajaksi*. Kustannusyhtiö Tammi. Helsinki.
- Räihä, Jouko A.** (1967), *Kielenopetus ja sen differentiointi peruskoulussa*. Kasvatustieteellinen aikakauskirja CIV, s. 123–125.
- Somerkivi, Urho** (1978): *Peruskoulun kieliohjelman syntyvaiheita*. Kasvatus 9, 6, s. 418–422.
- Takala, Sauli & Sajavaara, Kari** (1998), red.: *Kielikoulutus Suomessa*. Soveltavan kielitieteen keskus (SKTK). Jyväskylä. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopisto (JY). (Innehåller bl.a. artiklar av Ritva Kantelinen och Marjo Nykänen om språkundervisningen i den grundläggande yrkesutbildningen och yrkeshögskolorna.)
- Takala, Sauli & Sajavaara, Kari** (2004), red.: *Kielikoulutus tienhaarassa*, SKTK. JY. (Innehåller bl.a. en artikel av Tarja Jukkala på finska om förnyelsen av det statliga språkexaminationssystemet. Se även Utbildningsstyrelsens hemsidor.)
- Tuokko, Eeva** (2009): *Miten ruotsia osataan peruskoulussa?* Perusopetuksen päättövaiheen ruotsin kielen B-oppimäärän oppimistulosten kansallinen arviointi 2008. Oppimistulosten arviointi 2/2009. Opetushallitus. Helsinki
- Virtanen, Jorma** (2007): *R.H. Oittinen ja suomalaisen yhtenäiskoulun rakentuminen*. Ingår i *Koulu ja menneisyys XLV*. Suomalaisen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja 2007, s. 95–116. Helsinki.
- Virtanen, Reijo** (1983): *Kuvia koulunuudistuksen kuumilta vuosilta*. WSOY, Helsinki. (Innehåller bl.a. vissa belysande minnesbilder från förberedelsearbete i skolstyrelsen inför grundskolan.)
- Väyrynen, Pirjo m.fl.** (1998), *Kieliäkö ammatissa?* – Ammatillisen oppilaitosten kieltenopetuksen loppuraportti. Arviointi 8/1998. Opetushallitus. Helsinki.

Några viktiga kommittébetänkanden, promemorior och propositioner i frågan (i kronologisk följd) samt sammanfattande uppgifter om riks-dagsurkunder och tidskrifts- eller tidningsartiklar (exaktare uppgifter i texten och notapparaten).

KB 1933: 6. Oppikoulukomitean mietintö marraskuun 3. päivältä 1932. Helsinki 1933. (Mantere-kommittén)

KB 1945: 1. *Språkfredskommitténs betänkande*. Helsingfors 1945.

KB 1948 [nummer saknas i publ.]: *Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö*. Liite 1: *Vieraan kielen opetuksesta kansakoulusta*. Kirj. Inkeri Laurinen. Jyväskylä 1948.

KB 1959: 11 *Skolprogramkommitténs betänkande*. Helsingfors.

KM 1964: A 8. *Vuoden 1963 opetussuunnitelmakomitean mietintö I*. Toisen kotimaisen ja vieraan kielen opetus kansakoulussa. Helsinki 1964.

KB 1965: A7. *Grundskolkommitténs betänkande*. Helsingfors.

KB 1967: A 12. *Skolreformkommissionens betänkande*. Helsingfors 1967.

KB: 1968: A 13. *Studentexamenskommitténs betänkande* [Posti-kommittén]. Helsingfors 1968.

KB 1969: A 13. *Utbildningsstrukturkommitténs betänkande*. Helsingfors 1969.

KB 1970: A 11. *Gymnasiekommitténs betänkande*. Helsingfors 1971.

KB 1978:60. *Språkprogramkommitténs betänkande*. Undervisningministeriet. Helsingfors.

KM 1992:16. *Kielenopetuksen kehittämistoimikunnan mietintö*. Opetusministeriö. Helsinki.

KM 1993:25. *Ylioppilastutkinnon kehittämistyöryhmän muistio*. Helsinki 1993.

RP (regeringens proposition) 44/67 med förslag till Lag om grunderna för skolväsendet ("ramlagen") jämte Kulturutskottets betänkande (KuUB 1/67) 1967 rd).

RP 7/2004 om ändring av gymnasielagens 18 § (om proven i studentexamen) jämte KuUB 7/2004 och riksdagens svar 68/2004 (innehåller också Grundlagsutskottets betänkande i frågan).

KuUB 11/16.11.1990 (innehåller kulturutskottets förslag till svar på regeringens utbildningspolitiska redogörelse 1990 (ändrades angående språkundervisningen på grundskolans högstadium efter om- röstning plenum; se texten).

OPM 1998:4 *Ylioppilastutkinnon rakennekokeilun seurantatyöryhmän muistio [1]*. Helsinki 1998.

OPM 2001:5. *Ylioppilastutkinnon rakennekokeilun seurantatyöryhmän muistio 2*. Helsinki 2002.

OKM 2010: 1. *Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntija-ko*. Opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksiä 2010:1. Helsinki.

Riksdagens protokoll 25.4.1967, 2.4.1968, 21.5. och 24.5.1967 (debatten om den s.k. *ramlagen* inklusive språkundervisningen i grundskolan).

Riksdagens protokoll 28–29.11. och 4.12.1990 (debatten om "tvångssvenskan" i avslutning till *den utbildningspolitiska redogörelsen*).

Riksdagens protokoll 20.4.2004 (remissdebatten) och 1.6.2004 (avgörande behandling och omröstning) angående *studentexamens struktur*.

Tidnings- och tidskriftsartiklar (främst Hufvudstadsbladet och Helsingin Sanomat) samt lärarnas facktidskrifter (Opettajain Lehti, Skolnytt och Tempus) vid de nämnda tidpunkterna våren 1967 och 1968, november–december 1990 och mars–april 2004.

OM FÖRFATTAREN

Erik Geber (FL, f. 1945) är pensionerad efter att ha varit verksam som undervisningsråd.

Åren 1980–2010 verkade författaren som överinspektör (1980–91) vid skolstyrelsen och därefter som undervisningsråd vid det ombildade ämbetsverket (Utbildningsstyrelsen), med finskundervisningen respektive utvecklingen av de svenska gymnasierna i Finland som huvudansvarsområden. Tidigare var han assistent och lektor vid Åbo Akademi (1969–74), lektor vid Vasa övningsskola och t.f. lektor i finska språkets didaktik vid Åbo Akademi (1974–80).

De sista åren vid Utbildningsstyrelsen ledde och slutförde författaren de två stora projekt, lägeskartläggningen De svenska gymnasierna i Finland (tryckt rapport, UBS 2007) och det s.k. TOKI-projektet (se UBS hemsidor; slutrapport utkommer), vars syfte var att inspirera undervisningen i det andra inhemska språket på alla skolstadier i Finland, särskilt svenskundervisningen i de finska skolorna. Han har ansvarat bl.a. för de svenska läroplansgrunderna i Finland 1994 och för desamma för gymnasiet 2004, samt på 1990-talet för s.g.s. samtliga lärokurser i finska och modersmål för invandrare. Han var medlem av studentexamensnämnden åren 1981–2010 med huvudansvar för proven i finska samt för finska och svenska som andraspråk.

Erik Geber är författare till talrika artiklar i olika tidskrifter och i Skolhistoriskt arkiv. Han har fungerat som expert inom otaliga inspektions- och fortbildningsuppdrag i hemlandet och även utomlands i språkundervisningens och det allmänna läroplansarbetets tecken.

Författaren är uppvuxen i Solf och student från Vasa svenska lyceum 1963. Han bor i Helsingfors.

MAGMA

Magma är en partipolitiskt obunden tankesmedja med uppgift att identifiera, analysera och bilda opinion kring frågor med relevans för det svenska och för tvåspråkigheten i Finland.

Magma genomför utredningar, konsekvensbedömningar, opinionsmätningar och riskanalyser. Utredningarna presenteras utförligt på Magmas webbplats, www.magma.fi.

På Magmas webbplats finns också kolumner, artiklar, pressöversikt och debatt.

KONTAKTUPPGIFTER

Nils Erik Forsgård, chef för Magma
E-post: nilserik.forsgard@magma.fi
tel. 050-338 6963

Olav S Melin, ansvarig för samhälls- och medierelationer
E-post: olav.melin@magma.fi
tel. 040-351 7325

Björn Sundell, ansvarig för samhällsanalys och utredningar
E-post: bjorn.sundell@magma.fi
telefon 050-594 7550

Lia Markelin, koordinator
E-post: lia.markelin@magma.fi
tel. 040-725 1775

Linda Kaseva, assistent
E-post: linda.kaseva@magma.fi,
tel. 044-378 5627

Besök gärna www.magma.fi för att få veta mera om tankesmedjan och för att delta i diskussionen.

DEN OBLIGATORISKA SVENSKAN I FINLAND

- en historisk analys

Svenskans ställning i skolan har diskuterats och debatterats många gånger under årtiondenas lopp. De politiska konstellationerna har varierat, men många av argumenten är återkommande. Undervisningsrådet Erik Geber granskar i detta Magma-pm argumentationen, debatten och processerna som lett till kritiska omröstningar i riksdagen om undervisningen i svenska på 1960-, 90- och 2000-talet.

Geber granskar inledningsvis svenskans och finskans ställning i undervisningen under den ryska tiden och de förändringar som Finlands självständighet ledde till för snart etthundra år sedan. Han tangerar språkstriden på 1930-talet då motioner inlämnades till riksdagen med syfte att begränsa svenskundervisningen. Han beskriver den intensiva debatt på 1960-talet som föregick övergången till grundskolan då svenskan ställdes mot engelskan.

”Den obligatoriska svenskan i Finland” behandlar också konsekvenserna av grundskolereformen för språkundervisningen. Här beskrivs det förslag att göra svenskan valfri som behandlades i riksdagen 1990 och slutligen debatten inför beslutet att införa valfri svenska i studentexamen 2004.

Geber analyserar både de politiska konstellationerna och argumenten i samband med debatterna under olika årtionden. Argumenten för och emot indelas i kategorier som gör det lättare att märka hur retoriken varierat över tiden och att se vad som är bestående.

ISBN 978-952-5864-14-4

www.magma.fi

9 789525 864144

